

Ar Salingeris rašė „į stalčių“? — p. 2

Apie „Santaros-Šviesos“ suvažiavimą — p. 4

Dalia Zabielaite recenzuoja verstines knygas — p. 9

Pokalbis su udmurtu Andrejumi Prokopjevu — p. 10

Ar „Google“ mus bukina?

Ką internetas daro mūsų smegenims

NICHOLAS CARR

„Deivai, liaukis. Ar nesiliausi? Liaukis, Deivai. Ar liausiesi pagaliau, Deivai?“ Taip maldauja superkompiuteris HAL'as nepermaldujamo astronauto Deivo Baumano garsoje beveik paskutinėje Stanley Kubricko „2001 metų kosminės odisėjos“ scenoje, keistai veriančioje širdį. Baumanas, kurio šis gendantis mechanizmas vos nepasmerkė kosminei mirčiai, ramiai, šaltakraujiškai atjungia atminties jungtis, kontroliuojančias dirbtines smegenis. „Deivai, mano protas nyksta, – beviltiškai ištaria HAL'as. – Aš jaučiu tai. Aš jaučiu tai.“

Aš irgi tai jaučiu. Pastaruosius keletą metų mane yra apėmęs nemalonus jausmas, tarytum kažkas krapštinėtųsi po mano smegenis – perbraižytų neuronų jungtis, perprogramuotų atmintį. Mano protas neišnyko, bent jau man taip atrodo, tačiau jis keičiasi. Nebemąstau taip, kaip mažiau anksčiau. Labiausiai tą jaučiu skaitydamas. Seniau būdavo visai nesunku pasinerti į knygą ar ilgoką straipsnį. Mintimis įsitraukdavau į naratyvą ar į argumentų posūkius, valandų valandas praleisdavau klaidžiodamas ilgomis prozos atkarpomis. Dabar to beveik nebūna. Mano dėmesys dažniausiai pradeda krypti į šalį po dviejų ar trijų puslapių. Pasidarau neramus, pametu pagrindinę mintį, pradedu ieškoti kitos veiklos. Jaučiuosi, tarsi nuolat tempčiau savo aikštingas smegenis atgal prie teksto. Giliajam skaitymui, kuris anksčiau buvo toks natūralus, dabar reikia didelių pastangų.

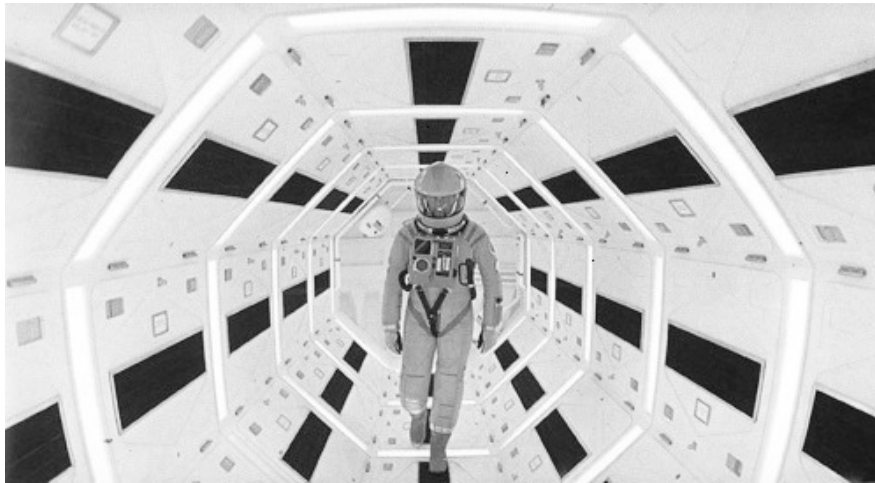
Man rodos, suprantu, kas darosi. Jau daugiau kaip dešimt metų internete praleidžiu gausybę laiko ieškodamas ir naršydamas, retkarčiais prisidedamas prie didžiųjų interneto duomenų bazių. Žiniatinklis man kaip rašytojui buvo tarsi Dievo siųstas. Ieškant faktinės medžiagos seniau tekdavo nemažai laiko praleisti prie knygų ir periodinių leidinių lentynų, dabar tai galima atlikti per kelias minutes. Kelios „Google“ užklauskos, keletas greitų spragtelėjimų ant nuorodų ir jau turiu ieškomą įkalbingą faktą ar turiningą citatą. Net kai nedirbu, dažnai rausiuosi po žiniatinklio informacinę tankmę, rašau elektroninius laiškus, peržvelgiu antraštes ir tinklaraščių įrašus, žiūriniu klipus, klausausi internetinių garso įrašų ar tiesiog striksiu nuo vienos nuorodos prie kitos, dar kitos. (Nors nuorodos kartais tapatinamos su išnašomis, jos ne tik nurodo susijusią medžiagą, bet ir stumia link jos.)

Man, kaip ir kitiems, internetas tapo universaliu tarpininku, kanalu, kuriuo per akis ir ausis į mano smegenis patenka didžioji informacijos dalis. Betarpiška prieiga prie tokios nepaprastai turtingos informacijos saugyklos turi daug pranašumų, jie plačiai aprašyti ir deramai įvertinti. „Tobula silicio atmintis, – žurnale „Wired“ rašė Clive'as Thompsonas, – mąstymui gali duoti didžiulę naudą.“ Bet ši nauda turi savo kainą. Kaip septintajame dešimtmetyje nurodė medijų teoretikas Marshallas McLuhanas, medijos nėra tik pasyvūs informacijos kanalai. Jos suteikia mąstymui medžiagos, tačiau kartu ir formuoja mąstymo procesus. O internetas, atrodo, tik išmuša mano gebėjimą susikaupti ir mąstyti. Dabar mano protas tikisi gauti informaciją taip, kaip internetas ją platina, – srauniai tekančia dalelių srove. Kitados buvau tarsi nardytojas žodžių jūroje. Dabar skrieju jos paviršiumi tarsi vyrukas su vandens motociklu.

Ne aš vienas toks. Kai užsiminiu apie savo skaitymo būdą draugams ir pažįstamiems – beveik visi jie yra rašantys žmonės – daugelis atsakė turintys panašią patirtį. Kuo daugiau naudoji internetą, tuo didesnių pastangų reikia dėmesiui išlaikyti rašant ilgesnius teksto fragmentus. Tinklaraštininkai, kuriuos skaitau, taip pat pradėjo minėti šį fenomeną. Scottas Karpas, rašantis tinklaraštį apie interneto medijas, neseniai prisipažino visiškai nustojęs skaityti knygas. „Universitete studijavau literatūrą ir buvau nepasotinamas knygų rijikas, – sako jis. – Kas atsitiko?“ Ir mėgina rasti atsakymą: „Kas, jeigu aš skaitau internete daugiausia ne to-

dėl, kad pasikeitė mano skaitymas, tai yra kad ieškau patogumo, bet todėl, kad pasikeitė mano MĄSTYMAS?“

Bruce'as Friedmanas, savo tinklaraštyje rašantis apie kompiuterių naudojimą medicinoje, taip pat aprašo, kaip internetas pakeitė jo proto įpročius. „Beveik visiškai praradau gebėjimą skaityti ir suvokti ilgesnį straipsnį internete ar spaudoje“, – neseniai rašė jis. Friedmanas, kuris yra patologas, ilgą laiką dirbęs Mičigano universiteto Medicinos mokykloje, smulkiau man visa tai paaiškino, kai kalbėjomės telefonu. Sprendžiant iš to, kaip greitai jis peržvelgia trumpus teksto fragmentus iš daugelio interneto šaltinių, jo mąstymas, sako jis, pasiekė *staccato* būseną. „Nebegalėčiau skaityti „Karo ir taikos“, – prisipažino jis. – Praradau tam gebėjimą. Net tinklaraščio įrašą, didesni nei trijų ar keturių pastraipų, suvokti per sunku. Tiesiog permetu akimis.“

Kadras iš Stanley Kubricko filmo „2001 metų kosminė odisėja“ (1968)

Pavieniai epizodai dar nieko neįrodo. Tenka laukti ilgalaikių neurologinių ir psichologinių eksperimentų, kurie išsamiai atskleistų, kaip interneto naudojimas veikia pažinimą. Tačiau neseniai paskelbtas interneto įpročių tyrimas, kurį atliko mokslininkai iš Londono universitetinio koledžo, leidžia teigti, kad, ko gero, esame pačiame skaitymo ir mąstymo pokyčių sukuryje. Penkerius metus trukusio tyrimo metu mokslininkai nagrinėjo kompiuterio seansų žurnalus, fiksavusius lankytojų elgesį dviejose populiariose informacijos svetainėse: viena iš jų priklauso Britų bibliotekai, kita – Jungtinės Karalystės edukacijos konsorciui, kuris suteikia prieigą prie žurnalų straipsnių, elektroninių knygų ir kitos rašytinės informacijos. Buvo nustatyta, kad žmonės, kurie naudojami šiomis svetainėmis, skaitė „permesdami akimis“, šokinėjo nuo vieno šaltinio prie kito ir retai kada sugrįždavo prie ankstesnio. Paprastai perskaitydavo ne daugiau kaip vieną du straipsnio ar knygos puslapius, o paskui peršokdavo į kitą svetainę. Kartais išsisaugodavo ilgą straipsnį, tačiau nesama jokių įrodymų, kad prie jo sugrįždavo ir iš tikrųjų perskaitydavo. Studijos autoriai teigia: „Akivaizdu, kad vartotojai neskaito internete tradiciniu būdu; iš tikrųjų yra ženklų, kad iškyla naujos „skaitymo“ formos, kai vartotojai tiesiog horizontaliai „perbėga“ per antraštes, turinį ir santraukas ieškodami trumpiausių kelių. Atrodo, kad jie naudojami internetu vengdami skaityti tradiciniu būdu.“

Dėl internetinių tekstų savybės būti visur tuo pačiu metu, ką ir kalbėti apie populiarių SMS žinučių siuntinėjimą mobiliaisiais telefonais, šiandien, ko gero, skaitome daugiau nei aštuntajame ar devintajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje, kai populiariausia informacijos priemonė buvo televizija. Bet tai kitoks skaitymo būdas, o už jo slypi kitoks

mąstymo būdas – galbūt net nauja savivoka. „Mes nesame tik tai, ką skaitome, – sako Maryanne Wolf, raidos psichologė iš Tuftso universiteto ir knygos „Proustas ir kalmaras: skaitančių smegenų istorija ir mokslas“ (*Proust and the Squid: The Story and Science of the Reading Brain*) autorė. – Esame ir tai, kaip skaitome.“ Jai nerimą kelia tai, kad interneto diktuojamas skaitymo būdas, aukščiausiai iškeliantis „efektyvumą“ ir „betarpiškumą“, gali susilpninti mūsų gebėjimą skaityti įsigilinus, kuris atsirado, kai ankstesnė technologija, spausdinimo mašinos, didelius ir sudėtingus prozos kūrinius padarė įprastus. Kai skaitome internete, teigia ji, tampame „tik informacijos dekoduojuojais“. Mūsų gebėjimas interpretuoti tekstą, mintyse kurti gausias asociacijas, susidarančias skaitant įsigilinus ir neatitraukiant dėmesio, lieka didžia dalimi nepanaudotas.

Skaitymas, aiškina Wolf, žmonėms nėra instinktyvus įgūdis. Jis nėra įrėžtas mūsų genuose kaip kalbėjimas. Savo protus turime išmokyti, kaip išversti matomus simbolinius ženklus į suprantamą kalbą. O medijos ir kitos technologijos, kurias naudojame mokydami ir lavindami skaitymo meną, vaidina svarbų vaidmenį formuojant neuronų jungtis mūsų smegenyse. Eksperimentai rodo, kad ideogramų skaitytojai, pavyzdžiui, kinai, skaitymui išsiugdo visiškai kitokias mentalines jungtis nei tie, kurių rašytinė kalba sudaryta iš abėcėlės. Pakitimai išplinta į daugelį smegenų sričių, taip pat ir į tas, kurios valdo tokias svarbias kognityvines funkcijas kaip atmintis ir regos bei klausos dirgiklių interpretavimas. Taip pat galime manyti, kad jungtys, sudarytos naudojant internetą, skirsis nuo tų, kurios atsiranda mums skaitant knygas ar kitus spausdintus tekstus.

Apie 1882 metus Friedrichas Nietzsche nusipirko rašomąją mašinėlę – tiksliau tariant, „Malling-Hansen“ rašomąjį rutulį. Jo regėjimas tolydžio prastėjo, susikaupus žiūrėti į puslapį reikėjo vis didesnių pastangų, dažnai skaitymas sukeldavo gniuždančius galvos skausmus. Jis buvo priverstas riboti savo rašymą, baiminosi, kad netektų visai jo atsisakyti. Rašomoji mašinėlė jį išgelbėjo, bent jau kuriam laikui. Kai įgudo spausdinti akluoju metodu, jis galėjo rašyti užsimerkęs, naudodamas tik pirštų galiukus. Žodžiai iš jo galvos ir vėl galėjo lieti ant popieriaus.

Tačiau jo darbai aparatas turėjo subtilesnį poveikį. Vienas Nietzsche's draugas, kompozitorius, pastebėjo, kad pasikeitė jo rašymo stilius. Jau ir taip glausta proza pasidarė dar lakoniškesnė, panaši į telegramas. „Galbūt per šį instrumentą net sukursi savitą stilių“, – laiškė jam rašė draugas, o apie savo paties kūrybą pridūrė, kad „mintys“ muzikoje ir kalboje dažnai priklauso nuo rašiklio ir popieriaus kokybės“.

„Esi teišus, – atsakė Nietzsche, – mūsų rašymo priemonės daro įtaką formuluojant mintis.“ Kaip rašo vokiečių medijų mokslininkas Friedrichas A. Kittleris, Nietzsche's proza, rašomojo aparato padedama, „perėjo nuo argumentų prie aforizmų, nuo idėjų prie kalambūry, nuo retorikos prie telegramos stiliaus“.

Žmogaus smegenų lankstumui beveik nėra ribų. Anksčiau žmonės manė, kad mūsų smegenų tinklas, tankiosios jungtys, sudarytos po kaukole iš maždaug 100 milijardų neuronų, galutinai susiformuoja pasiekus pilnametystę. Tačiau smegenų tyrėjai nustatė, kad tai netiesa. Jamesas Oldsas, neurologijos mokslų profesorius, vadovaujantis Krasnowo priešakinųjų studijų institutui George'o Masono universitete, sako, kad netgi suaugusio žmogaus smegenys yra „labai plastiškos“. Nervų ląstelės nuolat ardo senus ryšius ir formuoja naujus. „Smegenys, – teigia Oldsas, – turi gebėjimą persiprogramuoti, kai to prireikia, pakeisdamos savo veikimo būdą.“

JOHN M. BUCHANAN

Darbo etika

Romaną „Rugiuose prie bedugnės“ skaičiau studijų metais. Dabar 1951 m. išleistas J. D. Salingerio knygos jau yra parduota daugiau nei 65 milijonai egzempliorių ir vis dar parduodama po ketvirtį milijono kasmet. „Rugiuose prie bedugnės“ tapo privalomais visos kartos skaitiniais. Knygos antiherojus Houldenas Kolfildas kai kuriems žmonėms tebėra kultinis veikėjas.

Prieš kelerius metus tuokiu vieną porą, kuri buvo taip įsimylėjusi Houldeno Kolfildo personažą, kad vienas kitą vadino jo vardu, per pamokslą prašė paskaityti jų mėgstamiausias romano ištraukas, o per priesaikos ceremoniją vienas į kitą norėjo kreiptis Houldenu ir Houlden. Nuo pastarojo žingsnio man pavyko juos atkalbėti, o savo pamokslui iliustruoti išties sutikau pasitelkti „Rugiuose prie bedugnės“ ištrauką.

Šiomet sausi miręs Salingeris po „Rugiuose prie bedugnės“ aplankiusios sėkmės gyveno itin uždara gyvenimą. Be šios knygos, jis išleido tik vieną apsakymų rinkinį ir vieną plonytį romaną. Jis išsikraustė į mažą miestelį Naujojo Hampšyre valstijoje ir vengė spaudos. Viename paskutinių interviu dienraščiui „The New York Times“ 1974 m. jis sakė: „Nesispausdinimas teikia nuostabią ramybę. Tai ramuma... Spausdinimasis yra baisus lindimas į mano asmeninį gyvenimą. Aš mėgstu rašyti. Rašyti man labai patinka. Bet rašau sau ir savo paties malonumui.“

Kodėl Salingeris neišleido nieko daugiau? Ši paslaptis mane masina, todėl nudžiugau išvydęs, kad ši klausimą viename laikraščio vedamųjų nagrinėja Garrisonas Keilloras. Jo gvildenta tema buvo sunkus darbas arba šio stoka. Apie Salingerį Keilloras pasakė šitaip: „Nė vieno amerikiečio rašytojo, nuveikusio tiek nedaug, šlovė nelydėjo taip ilgai.“

Kol Salingeris nuo visų slėpėsi Naujajame Hampšyre, Joyce Carol Oates, Philipas Rothas ir Johnas Updike'as intensyviai darbavosi, leisdami knygą po knygos. Updike'as, kūryboje pasitelkęs protestantišką darbo etika, pasiekė stulbinamų rezultatų. Beveik kasmet jis išleisdavo po romaną, o kur dar po eziją, esė, apsakymai, literatūros kritika ir knygų recenzijos. Eilėraščius jis kūrė ir gulėdamas ligoninėje, iki paskutinės gyvenimo dienos. Updike'as mums pateikė aiškų pavyzdį, ką Liuteris ir Kalvinas vadino pašaukimu. Jis suprato, kad Dievas kiekvieną žmogų apdovanoja tam tikromis dovanomis ir tikisi, jog šiomis dovanomis jis naudosis bendram labui. Tavo pašaukimas – naudotis savo dovanomis. „Neužvožkit indu savo žiburio, – sako Jėzus, – tešviečia jis visiems.“

O ką pastaruosius penkiasdešimt metų veikė Salingeris? Gal visą šį laiką paniuręs ir susiraukęs per dienas sprendė kryžiažodžius?

Pasirodo, jis rašė. Pasak Salingerio dukters Margaret, jis rašė daug, o nespausdintus rankraščius buvo kruopščiai surūšiavęs. „Raudona žyma reiškė „jei mirčiau nespėjęs užbaigti, spausdinkit tokį, koks yra“, mėlyna žyma reiškė „spausdinkit, bet pirma suredagaukit“. Vienas Salingerio kaimynų sakė, kad rašytojas jam minėjęs, jog turi parašęs penkiolika neskelbtų romanų.

Savo esė Keilloras baigia taip: „Tebetikiu sunkiu darbu. Taip gyventi smagiau ir geriau.“ Pasirodo, kad šitaip turbūt manė ir Salingeris. Nežinome, kas yra tuose rankraščiuose, tačiau turbūt savo dovanomis naudojosi ir jis.

„The Christian Century“, 2010.IV.20
Vertė Kęstutis Pulokas

SILVIJA GLODEN

Šokis

Voro kojėlė
blusos sparnelis
žiogo akele
leliumai leliumai

špoko giesmelė
svirplio dainelė
pavasari ir rudenį
leliumai leliumai

baltos drobelės
staklėse gieda
spragsi ugnelė
leliumai leliumai

girnų grindelė
bobulės skarelė
vakarinė maldelė
leliumai leliumai

be garso ateina
mažos raukšlėlės
ilsis rankelės
leliumai leliumai

akmenėliai švytuoja
žemė dainuoja
auga medelis
leliumai leliumai

Voro kojėlė
blusos sparnelis
žiogo akele
leliumai leliumai

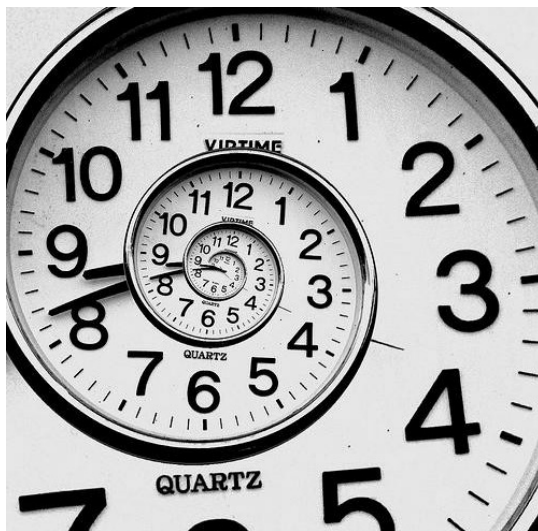
Visi laiškai – žirafos

Labas, Akvile, gyvenanti skylamušyje. Sakai, lubos įgriuvo. Gaila, kad ant jų nebuvo Mikelandželo freskų, dabar surinkinėtum jas atgalios, po dulkę, turėtum ką veikti, nebūtų kada skambinėt po zoologijos sodus ir domėtis beždžionių reikalais. O skylės į kitus butus yra lyg į kitas galaktikas, nes kiekvieni namai – galaktika. Kadaisė norėjau savanoriu dirbti visuotiniame gyventojų surašyme, kad pažiūrėčiau, kaip žmonės gyvena arba kaip jie negyvena. Dar buvau sugalvojęs žaidimą „Keičiamės butais“. Imi ir apsiieiti su kuo nors, tarkim, savaitei ir savaitei gyveni ne visai savo gyvenimą. Savanoriškai gyventi ne savo gyvenimą yra smagu, nes saugu.

Skylė lubose man primena tokį Tsai Ming-liango filmą, ten viename aukšte gyveno vaikas, kitame mergina, o skylė lubose / grindyse buvo mediumas, tarsi koks traukinys, imdavęs vieną pas kitą ir atgabendavęs. Nežinomi tie skylių maršrutai, štai tave atgana pas kaimynės kepamą anoniminį žvėrį, o tu norėtum prie J. M. W. Turnerio jūros arba į Ch. Soutine'o mėsinę. Šiaip ar taip – į paveikslus.

Paveikslai irgi skylės, irgi namai, mielai eičiau savanorių į visuotinį paveikslų surašymą, taip knieti nors savaite juose pagyventi. Savaite pagyventi paveiksluose yra smagu, nes saugu, man taip gaila Monos Lizos, kuri jau niekad iš ten nebeišlips, kaip uodas iš gintaro. Nežinau, kur šiandien eičiau, gal pas kokį Th. Gainsborough, klosčių tapytoją. Ne dėl to, kad šv. Gainsbourg'as, juo sekdamas, pasikeitė pavardę, dėl to, kad niekas taip gražiai netapė šilko ir aksomo.

Šiandien nusipirkau laikrodį. Laikrodžio kaip laiko rodytojo man nereikia, bet labai malonu, kai ant riešo lėtai sukasi šveicariški ratukai. Apskritai mėgstu mechanizmus, mielai savaite pagyvenčiau mechanizmuose. Laiko nemėgstu, neturiu su juo jokių reikalų, nors kartais pastebiu. Štai virtuvėje ant spinčiukės tebeguli šaukštelis, kuriuo maišiau ryto kavą. Išsyk primena tą rytą, jau praėjusį. Laikrodis man jo neprimintų, tad laiką matuoju šaukšteliu, ne laikrodžiu. Šiaip laiko man tarsi nėra, nieko jis man nelemia, niekur nereikia skubėti, su niekuo nereikia susitikti, tad kam tas lai-

kas? Kad senčiau? O kam senti? Jei nenori, nesensi, *il cuore non invecchia mai*. Tiesa, šaukštelis paseno, apsitraukė kavos rūdimis. Kokie silpni tie mūsų daiktai. Nors silpni jie tik savo momentinės, *poliaroidinės* senatvės metu. Kai susensta iš tikrųjų, tampa vėl stiprūs ir pilni aukcionai išgyvenimo patina aprauktų jų korpusų.

Visada pameddavau laikrodžius, kartais jie suduždavo. Kad taip neatsitiktų, turbūt reikia labai mylėti laiką arba jo bijoti. Tačiau tai, jog pasaulyje egzistuoja valandos ir minutės, man nėra motais. Juk būtų keista, jei pradėčiau jaudintis dėl to, kad pasaulyje egzistuoja gramai ir centimetrai. Ne kitaip ir minutės su valandom. Tiesa, nuo gramų ir centimetrų kiek sunkiau mirti nei nuo valandų ir minučių, ir mano laikrodis iš esmės yra žudymo mašina. Žinau, kad nenušūdysiu kulka ar nuodais, nusižudysiu laikrodžiu, ant riešo besisukantys maži šveicariški ratukai kada nors sumals mane į miltus. Ar bijau tų miltų? Nebijau. Kam bijoti miltų?

Laikrodis – vienas mazochistinių atributų, kaip rimbas ar pūkuoti antrankiai. Galima laikyti jį simboliu, bet man

geresnis analogiškas simbolis yra kriauklė. Spiralinės tėkmės centro link. Ligi šiol man laikas ejo savotiškais luitais, debesimis, vėjų plazdančiom kinematografiškom paklodėm. Kartais jis būdavo ir yra stabdomas. Jis stabteli kiekvienam renginį, eilėje prie kasos arba sutikus pažįstamą žmogų. Tuomet gana greit imu jaustis nejaukiai, spurdėti, veržiuosi ir noriu vėl grįžti į savo belaiškumą. Nes laiką pastebi tik tada, kai su kuo nors susieji. Nenoriu savo pasaulio sieti nei su gramais, nei su centimetrais, nei su minutėmis. Tačiau nenoriu ir vaizduoti, kad jų apskritai nėra. Teesie, tematyšiu. Tam ir nusipirkau laikrodį. Dar nusipirksiu svarstyklės ir liniuotę.

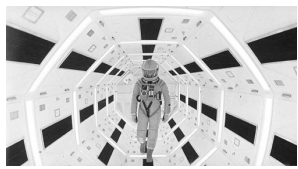
Galvodamas apie tavo namus, manau, kad jie irgi ilgai nui virto debesiu ar mano minėtom vaiduokliškom paklodėm. Šuorais, gūsiams, migla. Namai, kuriuose nuolat gyvenama, greitai praranda savo medžiagiškumą, virsta įpročių, refleksų ir atminties raizginiu. Jų pradedama nebepastebėti, jei dabar savaitei užsimerktum – puikiausiai sugebėtum juose gyventi ir tau nieko netrūktų. Tik staiga taukšt – atsiveria lubos. Ir namai grįžta, kiek nustebe. Daiktai vėl trumpam atgyja lentynose, o baldai vėl kampais plekšnoja per sąnarius. Pavojaus akivaizdoje atgytų ne tik tavo butas, bet turbūt ir Devonšyro hercogienė iš Th. Gainsborough paveikslo. Nors pavojus ir nedidelis, ne didesnis nei laikrodis ant mano riešo.

Ha, štai kam pirkaui tą laikrodį. Kad nuolatos būčiau pavojaus akivaizdoje. Kad toje akivaizdoje atgyčiau. Grįžčiau iš šuorų, gūsių ir miglos.

Tiktai kur grįžti? Į filmus ir paveikslus? Gal. F. Fellini „Orkestro repetitijos“ finale irgi yra skylė sienoje. Siena pramušama ir atsivėrusioje ermėje grėsmingai siūbuoja statybinis svambalas. Tarsi kokia laikrodžio švytuoklė. Taip panašu į šį mano vakarą, pramuštą kavos patina apsi-traukusiu pusryčių šaukšteliu.

Kęstutis Navakas

Atkelta iš p. 1

Ar „Google“ mus bukina?

Naudodamiesi tuo, ką sociologas Danielis Bellas pavadino „intelektualiomis technologijomis“ – įrankiais, išplečiančiais mūsų protinius, o ne fizinius gebėjimus, – neišvengiamai pradėdami prisiminti tų technologijų savybes. Įtikinamas pavyzdys yra mechaninis laikrodis, pradėtas naudoti XIV a. Istorikas ir kultūros kritikas Lewisas Mumfordas „Technikoje ir civilizacijoje“ (*Technics and Civilization*) apibrėžė, kaip laikrodis „atsiejo laiką nuo žmogiškų įvykių ir padėjo sukurti tikėjamą nepriklausomą matematiškai matuojamą seką pasauliu“. „Abstrakti suskirstyto laiko struktūra“ tapo „atskaitos tašku veiksmui ir minčiai“.

Metodiškas laikrodžio tikslėjimas padėjo atsirasti mokslinei minčiai ir mokslininkui. Tačiau tuo pat metu kažką atėmė. Kaip pažymėjo neseniai miręs Mičigano technologijos instituto kompiuterių mokslininkas Josephas Weizenbaum savo 1976 m. parašytoje knygoje „Kompiuterio galia ir žmogaus protas: nuo sprendimo prie skaičiavimo“ (*Computer Power and Human Reason: From Judgment to Calculation*), pasaulio supratimas, susiformavęs dėl plačiai naudojamų punktualumo instrumentų, „tėra tik skurdi senesnio versija, nes jis pagrįstas tų tiesioginių potyrių, kurie formavo ir netgi sudarė bazę senajai realybei, atmetimu“. Spresdami, kada valgyti, dirbti, miegoti, keltis, mes nustojome klausytis savo pojūčių ir pradėjome paklusti laikrodžiui.

Prisitaikymo prie naujų intelektualinių technologijų procesą atspindi besikeičiančios metaforos, kurias vartojame sau bandydami paaiškinti save. Kai pasirodė mechaninis laikrodis, žmonės pradėjo mąstyti apie savo smegenis kaip apie dirbančias „tarsi laikrodis“. Dabar, programinės įrangos amžiuje, pradėdami apie jas galvoti kaip apie dirbančias „tarsi kompiuteris“. Tačiau pokyčiai, kaip teigia neurologijos mokslas, slypi giliau nei metafora. Kadangi mūsų smegenys yra plastiškos, adaptacija vyksta ir biologiniu lygmeniu.

Internetas žada turėti labai didelių pasekmių pažinimui. Straipsnyje, išspausdintame 1936 m., britų matematikas Alanas Turingas įrodė, kad skaitmeninis kompiuteris, kuris tuo metu egzistavo tik kaip teorinis mechanizmas, gali būti užprogramuotas vykdyti bet kokio informaciją apdorojančio įrenginio funkciją. Būtent tai mes dabar ir matome. Internetas, nepaprastai galinga skaičiavimo sistema, įtraukia daugumą kitų mūsų intelektualinių technologijų. Jis tampa mūsų žemėlapiu ir laikrodžiu, spausdinimo mašina ir rašomąja mašinėle, kalkuliatoriumi ir telefonu, radiju ir televizija.

Interneto absorbuojamos medijos perkuriamos pagal interneto pavyzdį. Į medijų turinį jis įterpia nuorodas, mirgančias reklamas ir kitus skaitmeninius blizgučius, apsupa turinį kitų jau absorbuotų medijų turiniu. Pavyzdžiui, nauja elektroninio pašto žinutė gali pranešti apie save tuo metu, kai peržvelgiate naujausias antraštes laikraščio svetainėje. Viskas baigiasi tuo, kad mūsų dėmesys yra nukreipiamas, o susikaupimas išsklandomas.

Interneto įtaka nesibaigia ir kompiuterio ekranu. Žmonių protams pripratus prie beprotiško interneto medijų skiautinio, tradicinės medijos turi prisiderinti prie naujų publikos lūkesčių. Televizijos programos įdeda slenkantį tekstą ir iššokančias reklamas, žurnalai ir laikraščiai trumpina savo straipsnius, įveda santraukas, į puslapius prigrūda greitai peržvelgiamų informacinių nuotrupų. Kai šių metų kovo mėnesį „The New York Times“ nusprendė kiekvieno numerio antrąjį ir trečiąjį puslapius skirti straipsnių santraukoms, jų dizaino direktorius Tomas Bodkinas paaiškino, kad „sutrumpinimai“ skubantiems skaitytojams leis paragauti dienos naujienų „skonio“, atsisakant „mažiau veiksmingo“ metodo tiesiog verstis puslapius ir skaityti straipsnius. Senosios medijos neturi didelio pasirinkimo, tik žaisti pagal naujų medijų taisykles.

Niekada komunikacijos sistema neturėjo tokios didelės reikšmės mūsų gyvenimuose ir nedarė tokios didelės įtakos mūsų mintims, kaip šiandien daro internetas. Tačiau, nors apie internetą prirašyta nemažai, nėra daug dėmesio skiriama tam, kaip iš tikrųjų jis mus perprogramuoja. Intelektuali interneto etika tebelieka miglota.

Maždaug tuo pačiu metu, kai Nietzsche pradėjo naudotis rašomąja mašinėle, vienas rimtas jaunuolis, vardu Frederikas Winslow Tayloras, atsinešė laikmatį į Midveilio plieno liejyklą Filadelfijoje ir pradėjo istorinę seriją eksperimentų, skirtų gamyklos mašinistų produktyvumui gerinti. Savininkams leidus, jis atrinko grupę gamyklos darbininkų, pastatė dirbti prie skirtingų metalo apdirbimo staklių ir fiksavo, matavo kiekvieną jų judesį ir mašinų atliktų operacijų laiką. Suskirstęs kiekvieną darbą į mažų, atskirų žingsnių seką ir išbandęs skirtingus jų atlikimo būdus, Tayloras sukūrė tikslių instrukcijų rinkinį, – „algoritmą“, kaip pavadintume dabar, – kaip kiekvienas darbininkas turi dirbti. Midveilio dar-

bininkai niurnėjo dėl naujo griežto režimo, tvirtindami, kad jis daro juos panašius į robotus, tačiau gamyklos produktyvumas smarkiai išaugo.

Praėjus daugiau nei šimtui metų po garo variklio išradimo, pramonės perversmas pagaliau atrado savo filosofiją ir filosofą. Griežta Taylora industrinė choreografija – jo „sistema“, kaip jis ją mėgo vadinti, – buvo palankiai sutikta gamintojų visoje šalyje, o po kurio laiko ir visame pasaulyje. Siekdami didžiausios spartos, didžiausio našumo ir didžiausio išdirbio, gamyklų savininkai naudojo laiką ir judesio tyrinėjimais organizuodami savo darbą ir skirstydami darbus darbininkams. Tikslas, kurį apibrėžė Tayloras garsiajame 1911 m. veikalė „Mokslinio valdymo principai“ (*The Principles of Scientific Management*), buvo nustatyti ir pritaikyti „vieną geriausią metodą“ kiekvienam darbui atlikti, siekiant, kad „sprendimo iš akies mokslą laipsniškai pakeistų techninis meistriškumas“. Kai jo sistema buvo pritaikyta visiems fizinio darbo veiksmams, Tayloras patikino savo sekėjus, kad tai sukels ne tik pramonės, bet ir visuomenės pertvarką sukuriant tobulo našumo utopiją. „Praeityje pirmiausia buvo žmogus, – pareiškė jis, – ateityje pirmiausia bus sistema.“

Tayloro sistema vis dar su mumis; ja tebesiremia industrinės gamybos etika. O šiuo metu, augant kompiuterių inžinierių ir programuotojų įtakai mūsų intelektualiniam gyvenimui, Taylora etika pradeda veikti ir proto sritį. Internetas yra mechanizmas, sukurtas efektyviai ir automatizuotai surinkti, perduoti ir valdyti informaciją, o programuotojų legionai ieško „vieno geriausio metodo“ – tobulo algoritmo, – kaip atlikti kiekvieną protinį judesį to, ką mes įpratę vadinti „protiniu darbu“.

Kompanijos „Google“ centrinė būstinė, esanti Mauntin Vju, Kalifornijoje – „Googleplex“ – yra įtakingiausia interneto „bažnyčia“, o tarp jos sienų išpažįstama religija yra teilorizmas. Kaip teigia generalinis direktorius Ericas Schmidtas, „Google“ yra „kompanija, sukurta pagal matavimą mokslą“, ir siekia „viską susisteminti“. Naudodama elgsenos duomenis, surinktus per savą paieškos sistemą ir kitas tinklavietes, ji, „Harvard Business Review“ duomenimis, atlieka tūkstančius eksperimentų per dieną, o rezultatus naudoja algoritmams, vis labiau kontroliuojantiems, kaip žmonės randa informaciją ir iš jos ištraukia esmę, tobulinti. Ką Tayloras padarė su rankų darbu, „Google“ atlieka su proto darbu.

Ši kompanija paskelbė, kad jos misija yra „susisteminti pasaulinę informaciją ir padaryti ją visuotinai pasiekiamą bei naudingą“. Ji siekia sukurti „tobulą paieškos sistemą“, kurią apibrėžia kaip „suprantančią būtent tai, ką tu turi galvoje, ir pateikiančią būtent tai, ko tu nori“. „Google“ požiūriu, informacija yra tam tikras produktas, utilitarinis resursas, kurį galima eksploatuoti ir apdoroti su industriniu našumu. Kuo daugiau informacijos vienetų galime „pasiekti“ ir greičiau iš jų ištraukti esmę, tuo tampame produktyvesni kaip mąstytojai.

Kur visa tai nuves? Sergejus Brinas ir Larry Page'as, talentingi jaunuoliai, kurie įkūrė „Google“ studijuodami informatikos doktorantūroje Stanfordo universitete, dažnai kalba apie troškimą paversti savo paieškos sistemą dirbtiniu intelektu, į HAL'ą panašia mašina, kuri būtų prijungta tiesiai prie mūsų smegenų. „Didžiausia paieškos sistema su manumu gali prilygti žmogui – o gal ir jį aplenkti, – tvirtino Page'as prieš keletą metų skaitydamas pranešimą. – Dirbti su paieškos sistema mums yra būdas dirbti su dirbtiniu intelektu.“ 2004 m. interviu žurnale „Newsweek“ Brinas teigė: „Žinoma, jeigu turėtum visą pasaulio informaciją, tiesiogiai susietą su tavo smegenimis, arba dirbtines smegenis, kurios būtų protingesnės už tavąsias, gyventum kur kas geriau.“ Praėjusiais metais Page'as mokslininkų suvažiavime sakė, kad „Google“ „tikrai stengiasi sukurti dirbtinį intelektą ir dirba dideliu mastu“.

Tokia dviejų matematikos meistrų, savo žinioje turinčių krūvą grynųjų ir nedidelę jiems dirbančių kompiuterių mokslininkų armiją, ambicija yra suprantama, netgi pasigėrėtina. „Google“ kompanija, kuri iš esmės yra mokslo įmonė, motyvuoja troškimas naudojant technologiją, Schmidto žodžiais tariant, „spręsti užduotis, kurios iki šiol nebuvo išspręstos“, o dirbtinis intelektas šiuo metu yra sunkiausia užduotis. Kodėl gi Brinas ir Page'as nenorėtų būti tais, kurie ją įveiks?

Vis dėlto nerimą kelia jų lengva ranka daroma prielaida, kad mums visiems „būtų geriau“, jeigu mūsų smegenis papildytų ar net pakeistų dirbtinis intelektas. Pagal šią prielaidą intelektas yra mechaninio proceso išvestis, serija atskirų pakopų, kurias galima išskirti, išmatuoti ir optimizuoti. „Google“ pasaulyje, tai yra pasaulyje, į kurį įžengiam, kai naudojames internetu, nepaliekama daug vietos apmąstymų neapibrėžtumui. Neaiškumas ne atveria kelią įžvalgai, o tėra programavimo klaida, kurią reikia ištaisyti. Žmogaus smegenys – tik pasenęs kompiuteris, kuriam reikia greitesnio procesoriaus ir didesnio atminties disko.

Mintimi, kad mūsų protai turėtų veikti tarytum spartūs duomenų apdoravimo mechanizmai, paremtas ne tik interneto veikimas, toks taip pat yra dabartinis interneto verslo modelis. Kuo sparčiau naršome po žiniatinklį – kuo daugiau nuorodų spustelime ir peržiūrime puslapių – tuo daugiau galimybių „Google“ ir kitos kompanijos įgyja kaupdamos informaciją apie mus ir tiekdamos mums reklamą. Didžioji dalis interneto verslo savininkų yra finansiškai suinteresuoti kaupti duomenų trupinius, kuriuos paliekame skrajodami nuo nuorodos prie nuorodos – kuo daugiau trupinių, tuo geriau. Toms kompanijoms nerūpi skatinti ramiai skaityti ar lėtai susikaupus galvoti. Jų ekonominis interesas yra mus išblaškyti.

Galbūt nerimauju be reikalo. Jeigu yra tendencija garbinti technologijos procesą, yra ir priešinga tendencija tikėtis paties blogiausio iš kiekvieno naujo įrankio ar mechanizmo. Platono „Faidre“ Sokratas dejuoja dėl raštijos vystymosi. Jis bijo, kad pradėję pasikliauti užrašytu žodžiu kaip pakaitu pažinimo, kurį anksčiau nešiodavosi savo galvose, žmonės, vieno iš dialogo personažų žodžiais tariant, „taps užuomaršomis, nes nebesirūpins atminties lavinimu“. Galėdami „gauti daug informacijos be mokymo“, jie „manys esą daug žinantys, tačiau dauguma liks nemokšos“. „Užuot įgavę išminties“, jie bus „pasidarę vien tariamai išmintingi“. Sokratas neklydo – naujoji technologija dažnai turėjo ir tokį poveikį, kurio jis bijojo, – bet jis buvo trumparegis. Jis negalėjo numatyti tos daugybės būdų, kuriais rašymas ir skaitymas pravers skleidžiant informaciją, skatinant naujas idėjas ir plečiant žmogiškąjį pažinimą (jeigu ne išmintį).

Gutenbergo spausdinimo mašinos atsiradimas XV a. pradėjo dar vieną datų griežimo raundą. Italų humanistas Hieronimo Squarciafico reiškė nerimą, kad lengvai pasiekiamos knygos gali privesti prie intelektualinio aptingimo, paversti vyrus „mažiau atsidedėjusiais studijoms“ ir silpninti jų protus. Kiti įrodinėjo, kad pigios spausdintos knygos ir laikraščiai pakenks religijos autoritetui, pažemins mokslininkų ir raštininkų darbą ir pakurstys maištauti bei ištvirkauti. Kaip pažymi Niujorko universiteto profesorius Clayus Shirky, „daugelis argumentų, pasakytų prieš spausdinimo mašinas, buvo teisingi, netgi pranašiški“. Kita vertus, niūrus pesimistai negalėjo net įsivaizduoti tų tūkstančių gerų dalykų, kuriuos spausdintas žodis atneš.

Taigi, taip, turite žiūrėti skeptiškai į mano skepticizmą. Galbūt tie, kurie atmeta interneto kritikus kaip luditus ar nostalgikus, pasirodys teisūs, ir iš mūsų hiperaktyvių, duomenimis perpildytų protų iškilis intelektualinių atradimų ir universalios išminties aukso amžius. Bet ir vėl – internetas nėra abėcėlė, nors ir galėdamas pakeisti spausdinimo mašinas, jis siūlo kažką visiškai kitoniško. Gilusis skaitymo būdas, kurį paremia spausdintų puslapių seka, yra vertingas ne tik žinioms, kurias gauname iš autoriaus žodžių, bet ir intelektualioms vibracijoms, kurias tie žodžiai sukelia mūsų protuose. Tyliose erdvėse, atvertose nepertraukiamo, neblaškomo knygos skaitymo ar tiesiog bet kokio kito kontempliacijos akto, darome savo asociacijas, brėžiame savo išvadas ir analogijas, puoselėjame savo idėjas. Gilusis skaitymas, kaip teigia Maryanne Wolf, yra neatskiriamas nuo gilaus mąstymo.

Praradę tyliąsias erdves ar užpildę jas „turiniu“, paaukosime kažką svarbaus ne tik savyje, bet ir savo kultūroje. Neseniai parašytoje esė dramaturgas Richardas Foremanas iškalbingai apibūdino, kas pastatyta ant kortos: „Atėjau iš Vakarų kultūros tradicijos, kurioje idealas (mano idealas) buvo sudėtinga, gili, „katedros struktūros“ gerai išsilavinusi ir artikuliuota asmenybė – vyras ar moteris, kurie savyje nešiojosi asmeniškai sudarytą unikalų viso Vakarų palikimo variantą. [Tačiau dabar] regiu visuose mumyse (savyje taip pat) vidinės gelmės pakeitimą naujuoju „aš“ – besivystančiu spaudžiant informacijos perkrovai ir „to, kas akimirksniu pasiekiamą“ technologijai.“

Nusausinę savo „gilias kultūrinio paveldo vidinį repertuarą“, – daro išvadą Foremanas, – rizikuojame pavirsti į „blyninius žmones“ – pasklindame plačiai ir plonai, susijungdami su tuo milžinišku informacijos tinklu, pasiekiamu vos vienu mygtuko spustelėjimu“.

Mane persekioja ta scena iš „2001 metų kosminės odisejos“. Tokia skaudi ir tokia keista ji yra dėl kompiuterio emocinės reakcijos į jo ardumą protą: jo desperacija, kai viena po kitos užtemsta jungtys, vaikiškas maldavimas, kad astronautas pasigailėtų: „Aš jaučiu tai. Aš jaučiu tai. Aš bijau“ – ir paskutinis grįžimas į tai, ką būtų galima pavadinti nekaltybės būseną. HAL'o jausmų išsiliejimas kontrastuoja su bejausmiškumu, kuriuo pasižymi to filmo žmonių figūros, dirbančios savo darbą su beveik robotišku produktyvumu. Jų mintys ir veiksmai atrodo parengti pagal scenarijų, tarsi sektų algoritmo eiga. „Kosminės odisejos“ pasaulyje žmonės yra tokie suautomatėję, kad žmogiškiausias personažas pasirodo besanti mašina. Tokia Kubricko tamsiosios pranašystės esmė: kai vis labiau priklausome nuo kompiuterių keisdami savo pasaulio supratimą, mūsų pačių intelektas susiploja į dirbtinį intelektą.

„The Atlantic“, 2008, liepa / rugpjūtis
Vertė Žydrūnas Drungilas

Įvarčiai iš Alantos

Pirmoji mintis, kuri kyla prisiminus birželio 25–27 dienomis Alantoje vykusį renginį, yra musės. Musės kaip juodos avys šokinėjo ant susirinkusiųjų kūno dalių, o tuo metu vyko kasmetinis „Santaros-Šviesos“ suvažiavimas. Kultūra maišėsi su vabzdžiais, optimizmas su pesimizmu, studentai su profesoriais, šunys su katėmis, vaikai su palapinėmis ir taip toliau. Be mūsų, šio straipsnio autorei įsiminė ir dar šis tas, ką reikėtų tiesiog imti ir tuoj pat papasakoti.

Konferenciją pradėjo istorikas Antanas Kulakauskas, užduodamas klausimą: ar lietuviai tapo politine bendruomene? Klausimas greitai pavirto į aiškų atsakymą, mat dabartinė politinė padėtis A. Kulakauskui panaši į dviklasį valdovų ir pavaldinių santykį. Akademine visuomenė, pasak pranešėjo, esanti pernelyg pasyvi (čia pat jis pateikė asmeninį pavyzdį iš Lietuvos mokslininkų sąjungos, kur iš 300 narių politiškai aktyvūs yra tik dešimt). „Mūsų visuomenė mėgsta naiviai laukti idealios valdžios, galinčios atspėti visų gyventojų interesus, – teigė pranešėjas, – tačiau valdžios funkcija visų pirma yra organizuoti politines interesus diskusijas. Dabartinė situacija yra neįgalios valdžios pasekmė, o mes esame valdinių visuomenė be piliečių.“ Vis dėlto A. Kulakauskas išliko optimistiškas ir prisarė vis tiek stengsis toliau atlikti atstovaujamojo misiją, nors padėtis darosi kaskart liūdnė. Po pranešimo įsiterpęs filosofas Arūnas Sverdiolas pasiūlė nieko nedaryti ir tiesiog paklikti baudžiauninkus baudžiauninkais.

Antrasis prelegentas filosofas Gintautas Mažeikis teigė, kad žmonių migracija – nieko blogo. Migraciją filosofas pavadino geopolitiniu Lietuvos saugumo garantu, nes tik kultūros difuzija įteisinga kitų kultūrų supratimą. Geografinės ir etninės ribos nelabai ką pasako apie lietuvių, kalbos apibrėžimas taip pat negali būti tautiško kriterijus. Pasak filosofo, tik mitai ir legendos, konstruojantys individą, yra tautiško branduolys. Migracijos problema ta, kad įstatymai nepalankūs emigrantams. O kalti tikriausiai irgi mes, nes nebeanalizuoame biurokratijos dauginimosi ypatybių.

Po konvejeriu slystančių maisto padėklų nešimo ir greitojo valgymo (dėl stalų stygiaus) linksmybių susirinkusiųjų laukė menotyryninkės Agnės Narušytės pasakojimas apie Atviros Lietuvos fondą. Buvusi fondo pirmininkė Irena Veisaitė savo pranešimo klausimą apie ALF sėkmingumą paliko atvirą. Darius Kuolys apibendrino, kad tai, be abejonės, buvo sėkmė. Po nepriklausomybės politinis Lietuvos kūnas panėšėjo į lipdomą plastiliną. Sutikite, padėtis nepakartojama: būrelis tarybinių Lietuvos inteligentų, turėdami 100 tūkstančių dolerių, lipdo vakarietiška Lietuvą. Tiesa, plastilinas nebuvo tvirtas. Dar 2001 m. Vilnius garsėjo kaip pasaulio intelektualų dialogų centras, o po kelerių metų staiga tapo uždara ir ksenofobiška vieta. Filosofas Leonidas Donskis konstatavo, kad Vakarai (George'o Soroso finansavimas) iš mūsų pasitraukė per anksti, o Lietuva dabar nei pakarta, nei paleista.

Semiotikas Saulius Žukas susirinkusiesiems parodė šiųmetiniame „Kino pavasaryje“ matytą filmą „Žvaigždžių liga“ (rež. Chris Atkins, 2009), pasakojantį apie pramogų pasaulio žvaigždžių dominavimą žiniasklaidoje, politikoje ir versle. Britų filme penkias minutes pasakojama ir apie Tautos prisikėlimo partiją. S. Žukas visa tai pavadino cirku Lietuvos politikoje, klounada ir užsitęsusia Balandžio pirmąja. G. Mažeikis pataisė prelegentą sakydamas, kad terminas „cirkas“ pavartotas neadekvačiai, mat šis gali būti ir aukšto lygio kultūra, o Arūno Valinsko partijos pateikimas į valdžią yra tiesiog klounada, esanti žemesnio lygio už cirką. L. Donskis pridūrė, kad demaskuoti klounadą galima tik pasitelkus kontrastą.

Vėliau vyko Kanados lietuvio Antano Šileikos kūrybos vakaras, vedamas L. Donskio. Rašytojas pristatė savo knygą „Bronzinė moteris“. Charizmatiškasis Antanas sakė knygą rašęs septynerius metus ir savo kūriniu mėginęs atsakyti į klausimą: kai Dievo nebėra, ką reiškia dievdarbystė? Kaip teigia anotacija: „Tai knyga apie XX amžiaus pradžios mitinės šalies, vadinamos Lietaus šalimi, mitinio miesto Merdinės jaunuolių, trokštantį tapti skulptoriumi. Vingiuotas gyvenimo kelias nubloškia jį į Lenkiją, paskui į Paryžių, o galiausiai į tolimą Kanadą.“ A. Šileikai buvo svarbu pavaizduoti ne tą bohemiškąjį, gražųjį Paryžių su moterimis ir vyno upeliais, o kruvinos konkurencijos miestą – nasrus, į kuriuos nuolat įmetama kažkas naujo.

Po pranešimų skambėjo projekto „3Fingers“ čigoniskasis džiazas, šėlo uodai, o viena mergytė vis taikydavosi įskristi į didelę žvakę, plevenančią netoli muzikuojančiųjų. Lauke pro pavirvas autobuso dureles girdėjosi Johnny Cashas. Šoko jaunimas, o aktyviausiai – profesorius Algis Mickūnas.

Antroji diena prasidėjo nuo A. Sverdiolo pranešimo apie Vytauto Kavolio sociologijos filosofijos branduolį. Pagrindinės V. Kavolio diskurso įtampos, pasak prelegento, buvo prigimties vienišumas ir noras priklausyti bendruomenei. V. Kavolis rašė, kad žemės netekimas yra esminis tautos bruožas, o tremtyje išryškėja dabartinio žmogaus patirtis ir jausena. Tremtis gilėja žmogaus sąmoningume (tai viena iš svarbiausių V. Kavolio sąvokų). Sąmoningumas siejamas su iliuzijų praradimu. Žaizda – sąmoningumo šaltinis (reikia turėti iliuzijas ir jas prarasti – susižeisti). Savęs apmąstymas ir kūrimas siejamas su bendruomene. O tie, kas neturi savo vietos tradicijoje ir istorijoje, turi save surasti.

L. Donskis skaitė pranešimą apie V. Kavolio idėjas dabarties kontekste. „Liberalams nebepriklauso liberalizmas“, – teigė pranešėjas. Liberalizmas nieko nepažada, jis atsisako duoti atsakymus į atvirus klausimus. Čia įvyksta drama: abejonės siūlymas žmonėms. Pasak V. Kavolio, liberalizmas – tai racionalios praktikos, gebėjimas empatiškai pajusti kito laisvę. 1959 m. Vakaruose išspausdinto V. Kavolio teksto optimizmas (kaip liberaliai tvarkyti Lietuvą) pranoksta šių dienų pesimizmą, nors turime visus įrankius valstybei kurti. Į klausimą, ar pasinaudojome V. Kavolio įžvalgomis, L. Donskis atsakė, kad ir taip, ir ne: mūsų dabar komunikacijos krizė, o liberalai – nepopuliariųjų kultūra.

D. Kuolio pranešimas buvo iliustruojamas Trakų bažnyčioje esančiu netradicinės ikonografijos Vytauto Didžiojo portretu. Jame vaizduojamas barzdotas, XVII a. pirmos pusės kostiumu vilkintis bajoras – visai ne toks, kokį esame pripratę matyti Vytautą. D. Kuolys kalbėjo apie pirmosios lietuvių respublikos patirtį. Respublikos pasakojimas prasideda nuo 1492 m. įstatymo, pagal kurį lietuviai tampa suvereniais, įstatymus galinčia leisti valstybe. Senasis pasakojimas Vytautą traktuoja kaip laisvių davėją. Tais laikais iškyla karaliaus karūnos idėja – karalystė amžina, o karalius laikinas, jis tėra valstybės administratorius. XVI a. respublikos idėja subrandinama pačios tautos. Pasak D. Kuolio, tai padaroma Lietuvą prijungiant prie Lenkijos, ir visa tai vykdoma iš meilės karalystei. Pirmuoju Statutu įtvirtinama aristokratinė respublika. Bajorai pradeda reikalauti keisti savo laisvę. 1564 m. Žygimantas Augustas atsisako paveldėjimo teisių. Taigi mes turime būti laisva tauta, kad išlaikytume laisvą respubliką. Antrajame Statute atsiranda prievolė eiti į kariuomenę, ji grindžiama meile respublikai. Trečiajame prisideda prievolė eiti į seimus (taip pat grindžiama meile respublikai). Pranešimo išvada: dabartinė padėtis tokia, kad mūsų seimuose nebėra respublikos.

Kitas prelegentas, menininkas Mikalojus Vilius, iš karto pasiteisino, kad jis nėra nei mokslininkas, nei filosofas. Jis – dailininkas. Ir čia pat išdėstė savo požiūrį į meną ir menininkus. Kūrybos priežastis, pasak dailininko, yra kuo patogiausiai įsitaisyti ant kryžiaus. Remdamasis Arvydu Šliogeriu, M. Vilius tvirtino, kad meninė prigimtis – tai nėštumas, kai tu negali negimdyti. O kadangi menas remiasi skausmu, reikia iš jo bėgti ir nusipiešti sau rojų. Vėliau prie dailininko prisidėjo dukra Aldona Vilutytė ir paskaitė kelis tekstus iš jo knygos „Tortas“.

Paskui mes išėjome pramankštinti nutirpusių kojų, tad taip ir nebegrižome į muzikologo Rimanto Vingro paskaitą apie Theodorą W. Adorno. Reikia pasakyti, kad pranešimų sesija buvo kaip reikiant koncentruota ir kartais norėdavosi daugiau laiko atsikvėpti. Grįžę sulaukėme Marinos Tarkovskajos, Andrejaus Tarkovskio sesers, vizito – ji papasakojo trumpą brolio atėjimo į kiną istoriją. „Kartą, kai A. Tarkovskis filmavo savo paskutinį filmą „Aukojimas“, – prisiminė M. Tarkovskaja, – visai netoliese dirbo ir Ingmaro Bergmano kino grupė, filmuojanti „Fani ir Aleksandrą“. I. Bergmanas buvo mėgstamiausias A. Tarkovskio režisierius, tad jis panoro su juo susipažinti ir atėjęs į filmavimo aikštelę paprašė pakviesti I. Bergmaną, tačiau šis neatėjo. Vėliau Erlandas Josephsonas (vaidinęs tiek I. Bergmaną, tiek A. Tarkovskio filmuose) pasakojo, kad I. Bergmanui A. Tarkovskis atrodė pernelyg didis menininkas, kad jie galėtų tik šiaip sau sėdėti ant sofos ir kalbėti apie niekus.“

Vakare koncertavo su Borisu Grebensčikovu supanašėjęs Domantas Razauskas, o jo kolega Saulius Petreikis grojo ir riaumojo įvairiais egzotiškais instrumentais. „Pirmą kartą grojame tokiais intelektualiai publikai“, – kartais tarsiteldavo D. Razauskas. „Čia jums ne kokie „Balti drambliai“, – vėl numykdamas, kai jaunimas prašydavo pagroti vieną ar kitą dainą.

Vėlyvą naktį kino menininkas Henrikas Gulbinas rodė

savo trumpametražius filmus, o apie trečią nakties buvo pademonstruotas ir žadėtas Donatello Baglivo filmas apie A. Tarkovskį, filmuojantį „Nostalgią“.

Ryte prieš publiką stovėjo žvalus (prieš tai iki penktos valandos ryto naktinė) filosofas A. Mickūnas, jis padainavo dainą ir pradėjo paskaitą apie klajoklinę ateities civilizaciją. „Mes tupime kaip musės ant žemės, kuri sukasi aplink saulę, o saulė aplink galaktiką. Jie klajoja ir niekur nenukeliauja. Paklajoja trumpam ir vėl grįžta į senąją vietą. Klajoklinė sąmonė Vakaruose laikoma galinga“, – kalbėjo A. Mickūnas. Dabartinį klajokliškumą filosofas pavadino „modernia, išsiutusia metafizika“, kur viską valdo matematika. Čia jis paminėjo indų inžinierius, apsigyvenančius Amerikoje. Jų sąmonė yra įrankinė – tai klajojantys specialistai. Šis klajokliškumas turi dvilypę sąmonę: mes galime padaryti ką norime, jei tik sukuriame matematišką sąmonę. Vėliau A. Sverdiolas viską paneigė, nes Amerikos atvejis, pasak filosofo, yra tik imperijos kūrimas, o ne klajokliškumas.

Talino universiteto rektorius Reinas Raudas pranešimą pradėjo pastaba apie karų priežastis. „Karų priežastys yra charizmatiniai lyderiai, tokius galimus lyderius reikia izoliuoti. Patartina uždaryti į kalėjimą, kuriame jiems patiktų ir iš kurio jie nenorėtų išeiti. Tą mes ir darome, išrinkdami juos į Europos Parlamentą“, – sakė jis. Vėliau R. Raudas pademonstravo visai neseniai Estijoje įvykusio politinio teatro NO99 šou, kuriame aktoriai sumanė parodyti, kaip kuriama politika, ir savo pasirodymą pabaigė tada, kai buvo išrinkti į parlamentą.

Trumpam užsukęs prezidentas Valdas Adamkus pažymėjo, kad senųjų santariečių kadaise kurta „Santara-Šviesa“ buvo jaunuomenės maištas prieš to meto visuomenės surabėjimą. Rudenį Čikagoje rengtame suvažiavime buvo tik veteranai, o šioje salėje jis jaučiantis ankstesnę „Santaros-Šviesos“ dvasią.

Istorikas Egidijus Aleksandravičius svarstė apie galimybę pasipasakoti save iš naujo. Pirmoje pranešimo dalyje jis rėmėsi Danielio Pinko idėja apie pasaulio ūkio miglą, kuri įrodo, jog žengiamoje į dešiniojo pusrutulio valdymą. Matematinės žinios baigiasi, mat kairysis pusrutulis sukūrė visokius techninius laimėjimus, o iš dešiniojo plaukia empatija, tampa svarbūs menininkai. Pasaulyje, kuriame technika pinga ir keliasi į Aziją, idėjos brangsta ir individualumas tampa svarbiausiu dalyku. Antroje pranešimo dalyje E. Aleksandravičius teigė, kad Lietuva yra filologijos produktas dėl bendros kalbos kriterijaus, neva būtino tautiškumui. „Tai yra tariamai homogeniškos tautos iliuzija. Mums reikia kurti bendros atminties bendruomenę. Tačiau ar iš tiesų mūsų tauta griežtai teritorinė ir kalbinė? Pagal Palangos Juzės ūkininko kurpalį, tikrasis lietuvis yra sėslus ir valstietiškas. Užtenka pagalvoti apie populiariąją logistiką, kad šis sėslaus ūkininko įvaizdis dingtų. Taigi vienaip mes mokome mokykloje, o visai kitaip gyvename“, – kalbėjo E. Aleksandravičius, o pabaigoje prisipažino, kad jis dar tik didžiuoju pasakojimu, kuris mus visus mobilizuotų, nes tik per teritorinį pasakojimą galime likviduoti tą filologinį produktą, koks dabar esame.

Paskutinis „Santaros-Šviesos“ prelegentas buvo poetas Tomas Venclova. Savo pranešimą jis pradėjo nuo Aristofano komedijos „Debesys“. Pasak pranešėjo, komedijos Sokratu galėtume laikyti V. Kavolį, o senu fermeriu Strepsiadu – netolerantiškuosius lietuvius intelektualus. T. Venclova teigė, kad šalies interesus yra įsitraukti į pasaulį. Silpnėjant ryšiai tarp kontinentų, keičiasi ir tautos sąvoka: gal tik Iranas ar Šiaurės Korėja gyvena nepriklausomai nuo kitų valstybių. Tad reikia prie savęs prisitraukti svetimtaučius, o ne juos engti. Trūksta mažų, padorių grupelių, nebijančių skleisti savo idėjas. Mūsų valstybei reikia daugiau sokratų – kultūrinių liberalų. „Išsigelbėjimo viltis yra nedidelės, veiklios mąstyklės“, – sakė T. Venclova.

Sugiedoję himną žmonės pradėjo palengva skirstytis, o vestibulyje dar sėdėjo keletas futbolų sirgalių su Kęstučiu Navaku ir Rolandu Rastausku priešakyje. Praeidama nugirdau juos aistringai rėkiant, kad prakeikti teisėjai neišskaitė akivaizdaus anglių (o gal vokiečių?) įvarčio. Grįžtant namo smagiaisiais Molėtų rajono kalneliais pamaniau, kad šioje konferencijoje būta stipraus intelektualinio žaidimo, kuris subūrė daug jaunimo, galbūt įsitrauksiančio į „Santaros-Šviesos“ veiklą ir padėsiančio Lietuvai įmušti įvarčius, kurie būtų įskaityti.

JURGA TUMASONYTĖ

SIGITAS GEDA

Dainos, kurių išmokė motina

2007 metai

Apie druską

Evangelinė Jėzaus ištara „Jūs esate žemės druska“ (apie tikinčiuosius) išsiskleidžia tada, kai žinai, kad anuo metu, o ir dar tūkstantį metų, druska buvo krietolo skaidrumo ir savo verte prilygo auksui.

Pavyzdžiui, senovės Kroatijos valstybės trečdali pajamų sudarė lėšos, gautos iš prekybos druska. Nekilmingiesiems ja prekiauti iš viso buvo draudžiama.

Druską į krantą atgindavo Adrijos bangos, žmonėms belikdavo ją išžerti (tiršto tirpalo pavidalu) į smėlį, kur ji galutinai išsikristalizuodavo.

Lapkričio 17, šeštadienis

Šienaujantis velnias

Tokių piešinių esama lotyniškose XVII a. knygose. Juodas ir uodeguotas. Nieko nešienauja, tik braižo tobulus ovalus ir išvedžioja ornamentus... Airiai dabar tiki, kad tokiu „menu“ užsiima ateiviai. Jų laukuose palikdami neva energetinius ženklus... Kiti juokiasi... Ir mokyti, ir nemokyti. Rimta mokslininkė įrodinėja, kad tokiuose ratiluose augančių stiebų „sąnariai“ yra stipresni. Žinome juk, kad stiebais turi tokius sukietėjimus, jungtis. Kaip kad žmogaus kaulai. Priešingu atveju mes sulūžtume, negalėtume lankstyti.

Pirmasis Sajūdžio suvažiavimas

Gal prieš gerą mėnesį paskambino ponis V. (iš Signatarų n.), balsas buvo beveik kariškas:

– Jūs turite papasakoti apie Sajūdžio pradžią! Gavome pinigų, reikia įamžinti...

Ir t. t., ir t. t.

Aš visaip atsimušinėju, bet kur tu, žmogus, dėsi! Leonas Glinskis ateis ir nufilmuos.

Dabar pridurčiau tik tiek.

Tai buvo ir pergalė, ir groteskas.

Puplaiškis rėkė, kodėl nereikalaujame nepriklausomybės, Butkė šaukė, kad „rašytojai vėl mums parveš Stalino saulę“... Petka su Daunoru padarė po šimtgramį ir ėmė baupt... Kulminacija buvo, kai Brazas paskelbė gražinąs tautai Katedrą (lyg jo būtų!), o Tata vežimėlyje išstūmė į sceną savo Tatą...

A. a. Albertas Z. sakydavo, kad nuo tol jam tapo viskas aišku. Lietuvių tautos ateitis kaip ant delno. Pasikartos ir prieškaris, ir 1940-ieji... Restauracija.

Tiesą sakant, taip ir įvyko.

Kitas a. a. (J. Mikutis) būtų pasakęs:

– Nekakokit tautai ant kelio!

Tiedvi ideologijos (smetoninė Tatos konservų ir komunistinė perkrikštų) nepaliovė veikusios nė minutės.

Visi įsiamžino – raštais ir milijonais.

Apie klimato atšilimą

– Tai baisu kaip fantastiniam filme, bet dar baisiau, nes tai tikrovė, – sako vienas iš Jungtinių Tautų pareigūnų, atsidūręs Šiaurės ašigalyje.

Per artimiausius metus oro temperatūra sumažės 6 laipsniais, o vanduo pakils 0,5 metro... Jei nebus staigaus šoko.

Reminiscencijos

*Jau žiema, ir akrobatai orūs
Atsisveikins baigę savo numerius,
Ir lėktuvas sminga sunkiasvoris, –
Ačiūdie, kad aš laimingai numiriau.*

Lapkričio 18, sekmadienis

Tai, kas neįmanoma

Evangelijos žodžiai: „...surinksi mus, tarp visų tautų išblaškytus.“

Omeny turimi visi, tikintys Jėzumi Kristumi. Dabartis beveik ištrina pirminės krikščionybės išskirtinumą (kaip ir kitą). Kartu ištrinama ir dievasūnio idėja.

Naujieji tikėjimai nesulydo į vieną mokymą. Tuotarp radikalai reikalauja pripažinti tai, kas „jų“ – vieną kurį nors tikėjimą.

Geriausias tikėjimas, mano galva, yra tas, kuris susijęs su kultūra, kraštovaizdžiu, mentalitetu.

Žmogiškumas yra vienas. Žmogus, turintis mažutėlaitę viltį. Tai suponuoja moralę. Anapusius vaizdinius palikime plasnoti!

Antai X–XI a. budizmo pomirtės pasaulyje esama 9 pakopų – jas pereina siela.

Dantės vizijoje – 9 pragaro ratai.

Negali juk kokios Lotynų Amerikos žmonių vaizdiniai sutapti su mūsiškiais, bet tai neatskiria vienu žmonių nuo kitų.

Planai

Vos ne po metų aiškėja visos tos užmačios detalės (atėjo laikas užsičiaupti ir Gedai...). Kaipgi kitaip! Geriausia priversti žmogų valkiotis po teismus. Atimti (arba sutriptyti) jo visuomeninį statusą. Taip ir padarė tą lemtingąjį sausį, pasi-naudoję kvaištelėjusia mano (...).

Beje, panašiai veikta ir 1972-ųjų vasarį, ir 1975-aisiais.

Tada nepavyko, o dabar?

Keistai atrodyčiau, prakalbės apie viešąsias valdžios piktadarybes. Kiekvienas gali mesti: „Žiūrėk savo bėdų!“

Kas dar keisčiau: ištardymas labai primena andai mano aprašytąjį Antano Drazdausko (Strazdo) bylą.

*Koks vardas?
Kokia pavardė?
O šita raidė –
A ar B?*

Laukiantysis

SMS:

I

Atvažiuoju į džiazo koncertą. Ar nesutrukdysiu?

II

O, lauksiu. Manau, Verlaine'as irgi palauks... Kada būsi?

I

Laukiu. D. su mašina. Tada ir paskambinsiu.

(Po trijų val.)

II

Manau, kad tavo planai pasikeitė. Kaip visada.

I

Dabar groja. Paskambinsiu.

(Dar po trijų val.)

Tyla. Jis eina miego. kažkas skambteli apačioje. Žmogus šoka iš lovos. Puola prie namų telefono. Alio, alio!

(Dar po trijų val.)

Tyla. Žmogus miega. Ilgas skambutis apačioj. Viskas kartoja.

II

Ar tu gyva?

Tyla. Žmogus keliasi, verda žaliąją arbatą.

Galios kaukės

Policininkas, Skuodo rajone mirtinai nutrenkęs tris vaikus, turėjo satanistinį mašinos numerį – 666. „Nieko sau“, – sakė Paleckiukas (*junior*).

Vaikų nēr, numeriai liko.

Posakiai (atmintini)

Kada aptarinėjame vieną ar kitą poelgį, svarstom savo pačių galimybes, visad turėtume prisiminti tėvų ir senelių kartotą – žmogus dviejų gyvenimų neturi!

Paveldas

Apstulbau, kad dar prieš karą naujus dalykus mene mūsiškė publika pirmiausia vadindavo „bepročių klidedėjimais“... Tai apie Kačinską, Bacevičių, Jakubėną.

Mat taip bet kuris mėginimas ką nors nauja pasakyti būdavo apibūdinamas ir mano jaunystėje.

Tiesa, sovietinė valdžia tokius „bepročius“ dar šalindavo iš darbo, jie savaime atsidurdavo KGB ir CK stebėjimo lauke.

Pamiršta, o reikalinga!

Kai išgirdau sakinį: „Man nepatinka baladotis po jūrą!“, atsiminiau, kad mūsų tarpe tokiais atvejais pasakytų ne „baladotis“, o „kaladotis“.

– Nesikalatok be reikalo!

Arba:

– Taip kalatodamas sviesto nesumuši!

Gal čia ir svetimžodis, bet baladotis galima tik kamaroj ar – už durų.

Iš patarlių lobyno

Prancūzų:

– Sunkiausia su moterimis, kai jos išeina iš virtuvių...

(Ir ima daryti savo tvarką?)

Lietus vidurnaktį

Lašų ciklėjimas į skardą tapo girdimas išjungus televizorių. Žmogus sėdėjo tamsoj, fotelyje su pagalvėlėmis.

Retkarčiais pliūptelėdavo ir dujinis šildymo katilas, retkarčiais mašinų signalizacija.

– Cak, cak, cak... – tarsi katino nageliu. Žmogus sukryžiuo rankas ant pakaušio. Jam rodės, kad taip sėdi jau šešiasdešimt... ne, daugiau metų.

Vienas lašams slenkant stoglangio stiklu.

Vyras šalimais moters

Jūra vidurvasarį. Bangos, pošviesės, kaip melsvuojanti drobė išsivynioja prie kranto. Žmogus, ištrūkęs iš kalėjimo. Jam gelia kaulus, skauda kojas, dantis. Jis dar pilnas išgyvento šurpo, sukrėstas iš pamatų. Šalimais moteris, kuri jo neapkenčia.

Priekaištų ir keiksmažodžių papliūpos.

– Kur mano vieta? – klausia žmogus.

Skausmas, kurį jis atsimins.

Mecenatas

Imperatoriaus Oktaviano laikais gyvenęs didžiadavasis žmogus, valdovo patarėjas, rėmęs ir Vergilijų, ir Horacijų... Ne tik tapybą, skulptūrą, bet ir poeziją.

Be jo nebūtų gimusi nei „Eneida“, nei „Satyros“.

Iš čia kilęs žodis „mecenatas“, menų rėmėjas.

Vienas Danijos miestas sukūrė savo dailės muziejų, pradėjęs taip – vienas procentas parduotų marškinių pelno skiriamas menininkams.

Danijoje šeimos garbė paremti kompozitorių, dailininką, muzikantą.

Lietuvoje, regis, mecenatų yra tiek, kiek ranka turi pirštų. Greičiau atims, negu duos... Bent keli milijonieriai mane patį yra „apiplėšę“. Šiaip sau, iš draugiškumo... Besaikis išnaudojimas, man regis, per anksti nuvarė į grabą ne vieną menininką. Iš rašytojų bent jau J. Kunčina, R. Gavelį, J. Ivanauskaitę.

Lapkričio 19, pirmadienis

Žodžiai

Jogailaičių kryžius, dvigubas kryžius. Nuo Jogailos krikšto laikų tapęs Jogailaičių dinastijos ženklu, naudojamu daug kur – vėliavose, uniformose, kaip patrankų emblema.

Po Žygimanto Augusto, paskutinio iš Jogailaičių, mirties pradėtas vadinti „gonča“.

„Gonča“ – suslavinta „vyčio“ forma.

Manyčiau, kad „deglo“ sinonimas „gagančius“ yra to paties galo.

Mes gi vaikystėje tokiais gagančiais pasišviesdavom gaudydami vėžius. Naktimis.

Deglas, fakelas – privalomas vyčio atributas.

RAMŪNAS JARAS

šuo prie kelio
gaurai vėjy
kad tik jis nesulotų
šeimininku tavęs nepaverstų

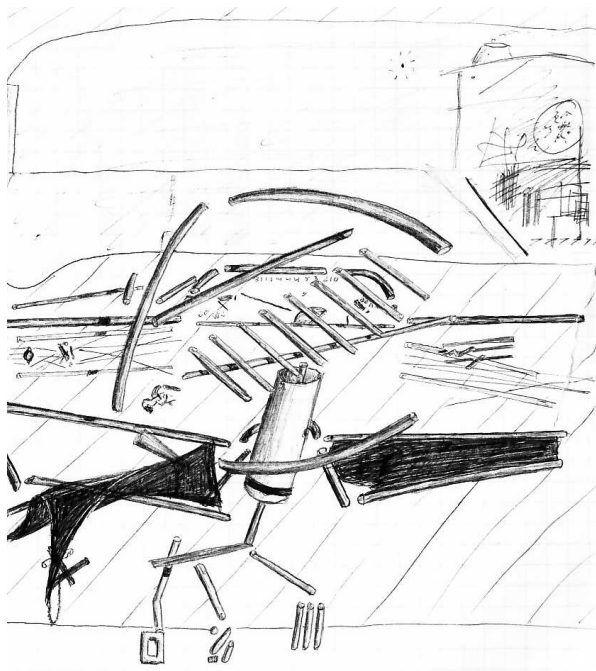
Ar uždegsi paviršių vandens mere vandens
Ar nuleisi linkstančiomis rėjomis krešantį strazdą į upę
Ar į žemę susmegęs lazda apžergęs tapsi tarytum
Vėjo galūnė skrodžianti užterštą geismą
Ar panirsi į drumsčiamą rytmečio vandenį mere vandens
Vyną ant stalo palikęs plikę pridengęs seniu
Ar akim kuri žvelgia nuo slenkančio debesies krašto
Dūsaudamas dėl praėjusio laiko netakto
Rankenų suspaustos rožės krenta ant grindinio tau
Lieka nuvargėlių nuėsti keliai apsėsti benamių drugių
Meras vandens atsistoja
Trykšdamas morale ir kaulais pasiekia paviršių vandens

vemianti mergina
tarsi lietūs marso jūroj
plaukai liaunų traukulių
veidas sultyse skrandžio
neišlikęs šviesoje
uždengtas maišu plastmasiniu
paslėptas nuo kaimiško vyno

Pabundu
kai tu dar miegi
kitame pasaulio gale
įsmeigiu akis į tave
paukštis tupintis prie pelės urvo
pamažu merkiasi tavo akys
jo raibuliuojančiame dugne
matau

Berniukas iš Manipuros valstijos sėdėjo raitas ant
miršančio eržilo
Degė laužas
Berniuk, berniuk – šnabždėjo jam gėlėtas šlaitas
Aš tave suvalgysiu, berniuk, – kalbėjo jam Sibiro
eglės iš vaikystės, – mes apžergsime tave, berniuk
Berniukas gulėjo raudamas rankomis žolę tylėdamas

šimtas Brandenburgo koncertų
jo parašyta
šimtas karučių apuostyta
raukinukais perukas
bobos iš langų moja trusikais
jis šypsosi dar smarkiau
kaukolė transformuojasi
dantų eilės dygsta viena po kitos
labiau ryškina šypseną
pirštų galuose dantys dygsta
dantų siūlo reikia vis ilgesnio
daug jis ėda
storos bobos neša kūną savo ir mėsa
galvoje mintis vis tvirtėja
esu solidus klestintis Bachas

Kai Yoko Ono nužudė savo pirmąjį kūdikį, jos rankos
pasruvo krauju. Ji sėdėjo palinkusi ir žiūrėjo priešais
save, matydama tik kraujo dėmes.
Kai Yoko Ono nužudė savo antrąjį kūdikį, jos tik
širdis ėmė daužytis, tačiau veidas išliko ramus – nei
žandikaulis atkaro, nei ašaros žliaugė.
Kai Yoko Ono nužudė savo trečiąjį kūdikį, jos rankos
tapo ledinės. Ji atsitiesė ir tarė: „Laikas.“
Ir Yoko Ono nužudė Johną Lennoną.

Vėtros spinduliu grįžta galvon
Nutrūkusi Senio Šalčio ranka
Nutraukusi begalybės liūdną patyrimą kad skrendant
Už užbrėžtų gyvatvorės vaikų voros
Palikęs šį pasaulį mėsdėis poetas
Išleidžia viešėti ant svieto geriančias gerves.

Rytas

Vėl lauke iškelia rankas auksu aplipus fėja žiedų ir
žiedadulkių auksiniu veidu bėgdama rytu nusineša
storžievius tarnus ir keliaklupsčius racionatus. Žyra
žvaigždės ir žvyras, bliūkšta raumenys vyro delne,
mažėja jo galvoje gyvuliai, leidžiasi rytas atgal – jau
viską jis matė.

Tu prakeiktas varputi šilko išlinkęs naktyj neapkęstas
dienioj
Geležiniu rūbu nušlifluotas lyg raidės sudegintos
knygos vairalazdėj
Jis pasakė: jau smeigsiu atraitojęs rankoves
Šunį paleisiu ir kailiu jo bursiu į pragaro vartus
Vėju praeisiu tarytumei geismo šešėlis
Giltine debesį dengsiu tarytumei šilkas nuogumą
Viltis atraitojus rankoves pakils ir nuleis mano burę
Nurimusiu štiliu tada
Kai vandeniui teka pašventintas velnio vanduo.

Edgaras Poe muzikoje skęsdamas balsu savo tarė žodžius:
„Gegute mano ir tūkstančiai tavo plunksnų raibų
ar traukia giesmes tavo dangiški vaikai
ar tik sapalioja apie ribuliuojančius žmonių kaklaryšius?
Poetas, – tarė jis, – mąsto delnais – pamažu juos
pakeldamas ir lėtai panardindamas vandenin
šventan. šiltan. šaltan. Kyla burbulai nuo delnų.
Pučiasi gyslos ir išpampsta pūslės. Raštai dažosi
blausiai ir daužosi vaivorykštiniame mėnulyje – kiek
tūkstančių butelių, kiek šimtų moterų viršum prekystalio!“
Edgaras Poe užčiaupė nasrus nešvankius savo ir
sudėjęs rankas ant krūtinės užmigo lig ryto auksinio.

Įsivaizduok, – sako man poetas, –
Mano smilkinys yra tarsi laidotuvių karieta
Aš jaučiu mirtį artėjant smilkinyje
Brahmos koja įkypai sustingusi man gerklėje –
Jokie vaistai negelbsti
Šok pro langą šnabžda man giltinės burtai
Lįsk po automobiliu
Arba matuokis naują kostiumą
Ir eik į gatves žmonos ieškoti.
Du keliai, – sako man poetas, – du keliai veda į
greitkelį – vienas mėlynas, kitas žalias, vienas sėtas
plunksnomis, kitas apskritai sėtas, nors imk ir
žudykis, kur link suka šis kelias, – klausia poetas.

Autoriaus piešinys

SARA POISSON

Stereo

Sala tarsi medžiaga vietoje to, kas liūdna ir linksma. Kosulys ir saulė. Jūra, vėjas ir kosulys. Skirtybės saloje susiglaudusios.

Šluba moteris su skrybėle, luošumas ir karūna, priešybių vienybė, gyva jungtis lyg švytuojantis ryškiai oranžinis nagas.

Tiesą sakant, jo panagėje – tavo budri akis. Dieną, kai ten randame akį, mudu kasomės vienas į kitą apsirgę ūmia bendro juoko liga.

Žiūrime vienas į kito veidą, lyg tai būtų brūzgyno proskyna, iš prigimties kiauras ornamentas su spalvotu vaizdu į anapus.

Pro ten iš salos regime šviesią krautuvę, ji lyg didelė lempa, sutraukianti juodas, sunkias, nerangias figūras. Gal tik atrodo?

Girdime kalbų maišalyne, kuri mums padeda likti namie ir kuri padeda iš namų išvykti, padeda būti, lygiai kaip ir nebūti.

Sala tarsi lova mūsų formas kartoja geriau nei mes mylimųjų ar savo motinų formas, visa tai lyg žalia šviesa iš melsvos tamsos

arba pasakojimas, mūsų kūnuose dūzgiant virusų genų grandelėms*: esi amžinai pilnas, gal tik veltum labiau vienas, nei mirtum,

nei virptelėtum, aiktelėdamas abiem galais, nugindamas savo apmąstymų spiečių, viso, kas gyva negyva, bendrą pabyrančią knygą.

* Osakos universiteto mokslininkai nustatė, kad žmogaus organizme yra 40 milijonų metų senumo viruso genetinės medžiagos fragmentų, kurie sudaro net 8 proc. viso žmogaus genomo.

Seserystė

Sese, mūsų pramano pusėje kosmosas, jis mums – užuovėja, milžiniškas tamsus šautuvo vamzdis.

Žaižaruojančios dulkės mus ginčys, tiesa, rykštele seserystės, pridėk dar rėksmingą mergelių, gėlelių simetriją.

Bėgsime ristele, įsimylėję savo gendantį vandenį amforose, ten, kur arkos sustingę sočiam žiovuly, kur tamsuoja violetinė rasė.

Vėl ją prarasime.

Autorės nuotrauka

Dėmės

Kovo pabaiga ir pernykščiai lapai, pernykštės šnekos pabaiga. Sodely prie apleisto ligoninės korio laigantis dalmatinas, tarsi nebaigto teksto prieigos, kalbos dėmės, gyvas džiugaus neišbaigtumo įrodymas. Aukštas, prakaulus jaunuolis, kuriam, kaip ir tau, patinka stambios, sveikos, jaunos moterys, našaus kūno, pilnos vaisingo vaizdo ir atvaizdo. Jaunuolis su savo mergyte-coliuke: palenkia galvą, kad jo lūpos užbaigtų jos mažytės baltos kaktos liniją, sakytumei, klaustuku po sakinio, jog „reikia tą žaizdą kaip nors išgydyti“. Jis, kaip ir tu, gimęs mylėti viską, kas patinka mažiau, nei patinka labiausiai. O jei ką, jis, kaip ir tas dalmatinas, staiga nubėgs pilku taku, visas ryškiai baltas ir raiškiai dėmėtas, lyg netikėtai ištryškęs įrodymas, kad kažkas gali linksmi gyvuoti, palakt iš juodos balutės ir nebaigtas, nepasakytas.

Iš tiesų esame perteklius daiktams, kurie mums pernelyg patinka. Tekstui, kuris pernelyg suprantamas. Štai kodėl nuolat šokame apie kokią nors dėmę, dėlę, įtrūkimą, šerpeta, dieglį, ligonį, paraudusių akį, skreplelę.

2010 kovas

Daina

Toji daina buvo apie žmones, įmerktus į žiemos baltymą: kalbą jie užtūpę tarytum gyvą kiaušinį.

Praverta burna jiems tas pats, kas palikti lizdą. Ilgai nevalia.

Tai būtų, be to, tik dar viena tamsi, negraži, krutanti kiaurymė. Jie gėdijasi savo įraudusių kūnų tamsos, dėl to paties gedi pageltusių kūnų.

Daug kas atrodo tamsu, kai šitiek baltumo.

Šuns lojimas sumuša širdis jiems, kūdikio verksmas nubrodina odą.

Pusnys užkerta žemės kelius, tai spaudžia mąstyti tiesiausia – šuolį tiesiai į viršų, dangop.

Raudona saga po liežuvio juos įaudrins labiau nei kvietimas keliauti.

Gražūs daiktai

Savaitė tarytum septyni gražūs, dideli daiktai. Lietaus dulkės tarytum prabangūs, meiliai apmąstomi kapronai, kilę iš vos juntamos minties, drėgmės ir kvėpavimo.

Vėjas ir žmogus varto knygos lapus, tarytum kas žiopčiotų ar kartu su visais negrabiai tupinėtų apie vietas, kurias paliko kažkur, tarytum liga, pradingusi moteris.

Šiandien esi lyg apsalus sielelė kampe, tarsi (š)velniavos kaltūnelis po skrybėle, šlapinies, tartum verktum ar juoktumeis, lyg mane ir anglį tavy sietų švelniausias meilės ryšys.

Kaminai veja savo pilkas virves, kažkas jas sugauna kažkur kairėje, regis, jis ieško ryšio arba panašumo, lyg vertų karolių ar užvaldytų pasaulį atradamas prietarą.

Motina

Jos veidas per laiką pagelto ir patamsėjo, ji sukurta pagal tą patį sumanymą, kaip ir gelstantis storų, pamėgtų knygų popierius.

Užsirišti prijuostę jai tapo didelis darbas. Prijuostė lyg vėliava, kuri skelbia buvusius darbus, primena, kad kažkas jau nuveikta.

Pamažu atsisveikina su prakaito smarve, kaskart ji netenka žmogaus kvapo, lyg būtų paveikslas, šešėlio šviesus pakraščiuokas.

Šešėlis jai tarytum antra tamsioji lazda, šalia šviesiosios, kurią tamposi su savim, ji bus išgelbėta vien per didį gebėjimą čiuopti.

Kėdė, kurioje sėdi, prigludusi prie jos kūno tarsi peilis prie peilio, abi jos – valgymo įrankiai, kaip mylimieji sugulę lyg šaukštai.

Galbūt ją išvalgė tai, ką ji pati manė valganti. Ji kvėpuoja šniokštuodama, lyg tuštumų ir skylių joje būtų daugiau negu kūno.

Oras, kuris vaikšto jos plaučiais, vargiai beprisodrina dvasią. Oras: jaučiu, jis gėdiasi šitų savo menkai vaisingų kelionių ir triūso.

Atminties pelės

Kartais mėgdavau pasirausti senose spintose ir visagališkai ištraukti iš užmaršties kokią senieną. Taip radau knygą, kuri smarkiai pasijuokė iš šio mano nusiteikimo, nors dar negaliu suprasti, kodėl nuolat suvokiu jos buvimo vietą. Kol rašau, ji ramiai guli. Bet kai pabandau užsiimti įdomesniais dalykais, lenda į akis, ir matau, kad aš čia, ji ten, pradedu po truputį erzintis.

Theuno de Vrieso (viršelyje – Toinas de Frisas) „Rudaplaukė mergina“ buvo laikoma balkone, nes kambario sekcijoje nebeliko vietos. Ten mama sandėliuoja pasenusius medicinos vadovėlius, ir aš numesdavau dėžę konspektų; esu girdėjusi, kad daugelis panašius popierius degina, kol kas elgiuosi priešingai – atvėsinu. Žiemą knygos gerokai sušaldavo, ir iš lentynos išimta „Rudaplaukė mergina“ taip pat buvo sustirusi. Tačiau ir gerokai išsipūtusi, tarp jos 600 p. beveik maniau rasianti įmigusių pelę ar nukirptą kasą. Nors radau ne plaukus, žinau, kad romantika gyva, nes tarp puslapių buvo pridėta krūva lapų ir sudžiūvusių susilpojusių gėlių, ir jos buvo mano. Pasirodo, kažkuria vasara kaimė įnikau rankioti žoles ir kloti jas į de Vrieso knygą. Greičiausiai man rūpėjo ne botanika, tik norėjau žiemą ją atsiversti ir rasti gėles, nes skyniau daugybę žiedų, kurie turbūt buvo gražūs – apie tai galiu spręsti iš dėmių, kurias jų pajudavusios galvos paliko puslapiuose. Lapus atpažinti galiu net ir po penkiolikos metų, jie beveik visi žali. Nenorėčiau jūsų varginti dilgėlių, dobilų, erškėtrožių, jonažolių ir t. t. aprašymais, tik pasakysiu, kad p. 568–569 yra prigrūsta pieninių pūkų.

Apie pačią knygą metusi akį ir ranką galėjau pasakyti nedaug. Jos neskaiciau ir net kiek susigėdau įvertinusi jos man teiktas paslaugas. Todėl mandagiai atsiverčiau ir sužinojau, kad 1942 metų balandžio vakarą Haną kamavo liūdesys ir ji negalėjo prisiversti mokyti. Kita pastraipa: „Šūnys fašistai smarkiai apnuodijo mums gyvenimą.“ Po poros šimtų puslapių ji jau yra ištraukusi į rezistencinį judėjimą, o maloni senutė sako: „Suprantu, mano vaike, kad tu nebonori ir žiūrėti į knygas, kai aplink tiek niekšybių.“ Paskutiniame puslapyje Hana miršta: „Aš noriu matyti saulę. Aš buvau kumunistė [korektūros klaida knygoje – D. P.]. Kumunistė sveikina saulę. Saule, atsiųsk pasveikinimą ir man!“

„Rudaplaukės merginos“ priešlapyje yra įrašas „Vilė Naujųjų Metų proga. Vilnius, 1966.XII.28“, paaiškinantis, kad ją gavo dovanų keturiolikmetė mano mama. Ir parašas „Tavo buvusi mokytoja“, nurodantis dovanotoją. Nežinau, ar Vilė džiaugėsi dovana, bet ji atrodo išrinkta apgalvotai, knyga išleista tais pačiais metais, pilna studentės kovotojos nuotykių ir drąsos.

Kai į rankas atsitiktinai patenka daiktas, išlikęs beveik penkiasdešimt metų, nėra visai aišku, ką su juo reikėtų daryti, kitaip tariant, gal geriau būtų jį palikti ramybėje. Skaityti tuos šešis šimtus puslapių vien tam, kad susipažintum su rudaplauke mergina, man regis, būtų laiko švaistymas. Tačiau nors ją naudoju ne pagal paskirtį, o Vilė sako taip pat neskaiciusi, de Vriesas prisigretina ir sunku paneigti, kad abi esam susijusios, susietos ja, todėl rudaplaukė galva išlenda ir reikalauja supratimo.

Knygos pabaigoje esantis puslapis „Apie autorių“ pristato jį kaip „olandų rašytoją ir žurnalistą, kovotoją už taiką ir demokratiją, fašizmo priešą“. Pirmasis de Vrieso romanas vadinosi „Rembrantas“, o „romane „Rudaplaukė mergina“, kuris išleistas Amsterdame 1956 m., įamžintas olandų Pasipriešinimo herojės, narsios partizanės Johanos Schaft paveikslas“. Autorius, matyt, mėgo ką nors įamžinti, todėl savo knygų herojais rinkosi įsimintinus asmenis. Daug įdo-

mesnė užuomina apie olandų pasipriešinimą, kuris knygoje pritaikytas reikiamiems ideologiniams sumanymams. Pokario istorinės studijos primena, kad pirmaisiais dešimtmečiais po Antrojo pasaulinio karo Vakarų Europos šalyse buvo nuolat kalbama apie egzistavusį smarkų pasipriešinimą nacių režimui. Tokie pasakojimai, pasak istoriko Tony Jutto, leido pasyviai karą iškentusioms šalims, tokioms kaip Olandija, atidėti į šalį savo susikompromitavusių praeitį. „Rudaplaukė mergina“ suderina įkvepiantį pasakojimą apie kumunistę su šia terapija, tvirtinančia, kad karo metais olandų pagrindis buvo labai aktyvus.

Nors patogu vienus raštus aiškinti kitais, toks akademinis nusiramimas neturi nieko bendro su dovana, kurią Vilė gavo 1966-aisiais ir kurioje aš po trisdešimties metų padžioviau pievą. Turbūt reikia palaukti dar kelis dešimtmečius ir pažiūrėti, kas jai nutiks. Galbūt smalsumas (Heideggeris gal sakytų „smalsulys“) traukia iš užmaršties kvailystes? Žiemą parodoje „Kuriant atmintį“ matytas videodarbas, kuriame du paaugliai žaidžia gigantiškame monumente, priminė, kad už kai kurių daiktų akis pati užkliūva, jie tiesiog užima gana didelę dalį perspektyvos. Be to, mėgstant iš atplaišų sukljuotą istoriją smagu laikyti rankose ką nors, turintį tęsinį. Paieškojusi internete sužinojau, kad Hana Schaft buvo nedidelės kairiųjų rezistentų grupės narė. Baigiantis karui ji buvo nušauta vokiečių ir tapo pasipriešinimo simboliu. Olandų kalba išleistos kelios jos biografijos, sukurti du filmai (naujausias 2008-aisiais). De Vrieso knygos Olandijoje didelio populiarumo nesulaukė, tačiau buvo verčiamos ir skaitomos Vakarų Vokietijoje ir Sovietų Sąjungoje. Jis visą gyvenimą neišsižadėjo marksizmo, nors iš socialistų partijos pasitraukė aštuntajame dešimtmetyje.

Neatsikratau išpūdžio, kad visa papildoma informacija man trukdo arba nemoku ja tinkamai pasinaudoti. Galvoju ne apie pačią knygą ar jos vertę, bet apie savo atmintį. Mūsų su mama atmintys kartais dramatiškai ir kartu juokingai susiduria. Kai mokiausi gal devintoje klasėje, ji priėjusi atpažino savo dėstytoją mano knygoje, jis dėstė jai teismo mediciną ketvirtame kurse. Knyga, kurią skaičiau ruošdamasi istorijos olimpiadai, vadinosi „Pasipriešinimo istorija“, o jos dėstytojas – Juozas Markulis. Tokius atsitiktinumus, kaip ir jaukią atmintį, labai maga išardyti. Tik kaip prisiartinti prie tų senų spintų, kuriose sukrautų knygų fragmentai mano galvoje kartais pasileidžia neįtikėtinai *powerpointais*? Esu tikra, kad svarbiausia šiam klipui išjungti muziką. Toliau: atsiversti dar kartą, ramiai, nesidžiaugti nevalingos atminties gūsiomis, juos sugauti ir paleisti į darbą. Trokštu savo atmintį elektrifikuoti, suteikti jai skaidrumą, pagaminti jei ne gintarą, tai bent želė.

Kitaip tariant, „saule, atsiųsk pasveikinimą ir man!“

Manyje gyvena Nikolajus Kunas

Studijos priverčia keistai elgtis su knygomis. Imi jų saugotis, bijai įbristi, pradėdi matuoti gylį, temperatūrą, chloruoti vandenį, bet plaukti nebemoki. Pradėdi guostis iliuzija, kad būdamas vaikas mokėjai džiaugtis kiekvienu puslapiu, knygas rinkaisi neišmanydamas hierarchijos, paprastai, tikėdamas uosle ir atsitiktinumu. Atmintis, toji kekšė, vediesi ją kur patinka, pačiu pigiausiu atveju – į kapines. Bandyti suprasti, kas tavyje sugulė vaikystėje, yra tuščias reikalas, bet nuobodulus turi būdų priversti. Kokios istorijos įsikuria atmintyje anksčiausiai, be pastangų, kuo jos vėliau pavirsta?

Tikrinti, ar jos pasakoja tiesą, būtų itin varginantis užsiėmimas, bet smalsu pažiūrėti, kaip patys pasakotojai ten pateko.

Esu girdėjusi rekomendacijų įduoti vos atsimerkusiam vaikui „Odiseją“ ir taip jam išsiūlyti pagrindinį luitą senosios kultūros. Vargu ar tėvai kuriam nors iš tiesų taikė tokius metodus, bet vienu ar kitu būdu graikai mums įduoti buvo, pagal programą ar atsitiktinai, nes baigus mokyklą atmintyje išsirikiavo keletas siužetų ir užrašų po statulomis: karo dievas, išminties deivė, menų dievas, laiškanešys (?).

Jei atmintis būtų namas, šiandien reikėtų jame įvesti internetą. Apsidairius matyti, kad tapetus nudraskė katinas, čiaupas varva, kartą per savaitę dingsta elektra, bet jei turėtume internetą, viskas kaipmat pasitaisytų. Galėčiau patikrinti, ar žinau pakankamai, ar galiu būti rami, nes kiti taip pat žino panašiai, o jei atsirastų, kas įdomiau žino, tereiktų padaryti *download*. Kompiuteryje sugrūstų knygų PDF'ai suteikia malonų saugumo jausmą ir patikina, kad nors dabar nėra vienos jų neskaityta, jei užsimanyčiau, jos man yra pasiekiamos. Kiek atidžiau pažiūrėjusi sau po kojomis matau, kad mano atminties grindys nuklotos pridulkėjusiais kilimais, o jie patiesti ant kiaušinio trynio spalvos nepriklausomybės laikų parketo.

Kultūringų provincijos namų grindys dažniausiai spindi geltonais parketais, o knygų lentynoje pagrindinė apie graikus pasakojanti knyga mano vaikystės metais buvo Nikolaus Kuno „Senovės Graikijos legendos ir mitai“. Nors mačiau daug lentynų su „Iliadomis“ ir „Odisejomis“, šios paprastai atrodydavo labai naujos, nenuskaitytos, o Kunas visad smarkiai apiplyšęs, kartais net skylėtai puslapiams, netekęs Dioniso ant panteros arba satyro iliustracijos. Aš jį perskaiciau netyčia ir likau labai patenkinta. Todėl pradėjusi eiti į mokyklą buvau visiškai įsitikinusi knygos įvado mintimi, kad „antikinė mitologija ne tik plečia skaitytojo akiratį, bet ir teikia jam meninį-estetinį pasitenkinimą“. Mokytojos vėliau įvado patarė neskaityti, jas nervino Marxo ir Lenino citatų kiekis, bet apskritai knyga buvo laikoma naudinga, nes suprantamai ir, svarbiausia, iš eilės pasakojo apie graikų dievus, kurių vardus turėjome išmokti.

Pirmoje „Senovės Graikijos legendų ir mitų“ dalyje apsakojami antikinių tragedijų ir poemų fragmentai ir iš jų sudėliojamas graikų panteonas. Dzeusas, Atėnė, Apolonas, Dionisas leidžiasi apžiūrėti ir taikiai perskaito savo biografijas. Hesiodo „Teogonija“ ir Ovidijaus „Metamorfozės“ sukarpytos, vėliau sukljuotos į spalvingus komiksus. Antroji dalis perpasakoja Trojos epą ir „Odiseją“. Poemos, tragedijos, himnai ir epai, virtę istorijomis, verčiami pasakoti nuotykius, taigi skaičiusieji Kuno knygą niekad nesuspainiodavo, ar Odisejas iš pradžių buvo lotofagų saloje, ar Hado karalystėje. Galėjau džiaugtis žinanti antikos mitologijos eilės tvarką, nes nėra abejonių, kad viskas vyko tvarkingai, o ne skambėjo kaip nesuprantamas bausis akordas.

Kad tokiais maloniais, paprastais graikų pavidalais vėliau suabejojau, kaltinti reiktų vaizduotę, tik, žinoma, ne manąją, o Sigito Gedos. Jo gražus ir siaubingas įvaizdis atėmė iš manęs antikos komiksus, bet vietoj jų negavau nieko.

„Yra begalinė žodžių jūra. Yra ta pati jūra, kurioje maudosi Homeras, ir jis retkarčiais mato išnyrančias graikų galvas. Kada skęsta labai daug žmonių. Ir jie ieško vienas kito rankos. Įsivaizduokim situaciją, kada daugybė graikų skęsta.“

Mintis, kad graikai pirmiausia buvo poezija, o ne įvykis, sukelia paniką. Neištarimų, negirdimų, neįveikiamų žodžių jūra, ir aš į ją neįbrisiu. Lankau baseiną.

DALIA PAULIUKIČIŪTĖ

Laiškas iš Beiruto

Daug kas klausia, koks mano adresas Beirute. Ir tada būna nemalonu atsakyti, kad nežinau. Bet jo ir neįmanoma taip imti ir sužinoti perskaičius, kas parašyta lentelėje ant paskutinio pavargusio namo sienos gatvės gale. Vienam ta gatvė yra Hamra, kitam senelis sakė, kad ji vadinasi 62-oji, o trečias ją žino kaip Z.

Šito miesto gatvės beveidės, nes kiekvienas turi teisę pasitelkti savo atmintį ir vaizduotę, kad nupieštų joms tokius veidus, kokius jos privalančios turėti.

Čia kaip istorija, kurią dauguma žmonių nusprendžia turintis teisę perrašyti savaip. Pagalvoju, kad gal ir nieko: visiems gi gera, visiems smagu, nes kiekvienas gali matyti, vadinti ir jausti savo miestą, kaip jam patinka. Bet miestas tada nebeturi dvasios.

Nors kartais pagalvoju, kad tos dvasios iš esmės jau seniai nebėra: bent taip sako sušaudytų gelsvų pastatų atspindžiai naujose stiklinių dangoraižių sienose. Pavargęs miestas. Gal dėl to, kad vis bando senas skaudžias istorijas lopy-

ti moderniai, paprastai žmonėms nesuprantamais planais. Tokiais, dėl kurių miestas pasidarys skirtas tik tokiems kaip ta amerikietė, kuri aną dieną pasakojo, kaip jos tautiečiams būtina važiuoti į „tokias šalis“, nes jie skleidžia pažangesnį gyvenimo būdą ir praktišką požiūrį į verslą. Ji kalbėjo ir apie politiką, ir apie švietimą, ir apie sveikatos apsaugą... Apie viską. Nes viskas šioje šalyje yra taisytna, o tuo tesugeba pasirūpinti Gelbėtojai (taip ir matau Pamelos raudoną maudymosi kostiumą, sulėtintai judantį Beiruto privačiuose paplūdimiuose). Gera mano močiutė sako: „Prišika ir valo paskui, bet tik savo atsivežtu tualetiniu.“ Taip, tikrai. Miestas greitai priklausys tik Raudoniems Gelbėtojams didelėmis krūtinėmis, ko gero.

O žmonės pavargo. Jie nebesupranta, kad valstybė, kuria jie taip didžiuojasi, neegzistuoja ir kad jie nėra piliečiai. Sarkastiškiausias iš mano kada nors sutiktų žurnalistų Nardimas pasakė: „Čia žmonės turi lakią vaizduotę. Jie jau daugybę metų sugeba išgyventi susikurtoje iliuzijoje.“ Ir

teisingai. Čia žmonės ne tik gatvėms, bet ir sau kasdien kitokių veidų nusipiešia – vis pagal madą. Žmonės pasiklydę. Matyt, dėl to jie pasisveikina trimis kalbomis, bet nė viena iš jų iki galo nesusišneka.

Nuoskaudų niekam netrūksta. Lakstančios akys ir begalinis noras išgyventi, šokiai brangiausiuose baruose, kai duonos neišgali nusipirkti, nebyliai viską papasakoja. „Na ir kas, kad mėsos jau mėnesį nevalgiau, užtat nagai visada sutvarkyti, žmonėms gražu į juos žiūrėti“, – pasakė viena mergina. Tokių – raudonais nagais – daug.

Labai daug dar nepapasakojau. Bet ir neišeina daugiau. Man čia įdomu ieškoti, nes kiekvienas atradimas atidengia šimtą naujų. Turbūt dėl to žmonės ir knygas rašyti pradeda.

Man dar labai patinka čia dirbti. Tikrai. Motyvacijos per kraštus byra. Labai noriu ką nors palikti šitiems žmonėms, nes daug iš jų mokausi.

Kristina

Apie istorijos ir gyvenimo „kodėl?“

Graham Swift. *Vandenų žemė.*

Romanas. Iš anglų k. vertė Laimantas Jonušys. V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. 368 p.

Tuo metu, kai postmodernistai rimtais, o gal ironiškais veidais ėmė kalbėti apie Didžiojo Pasakojimo mirtį, būta ir kitokių, priešingų, balsų. Vienas jų štai ėmė ir pasakė: jei nebūtų Didžiojo Pasakojimo, mes patektume į idiotizmo kalėjimą. Pasakė tai postmoderniais 1983 metais. Kas? Anglų rašytojas Grahamas Swiftas (g. 1949), Anglijos mokyklose, universitetuose dabar studijuojamas gyvasis literatūros klasikas. Pasakė tai savo garsiajame romane „Vandenų žemė“, kuris šiemet pagaliau pasiekė ir lietuvių skaitytojus.

Swifto „Vandenų žemė“ taip pat postmodernus romanas, daugiasluoksnis, užburiantis savo žavia dramatiška turinio gelme, kurią atveria patrauklus pasakojimo formos sudėtingumas. Į savo iš daugybės trumpesnių ar ilgesnių skyrelių sudarytą „Vandenų žemė“ – psichologinį, istorinį, auklėjamąjį, šiek tiek detektyvinį romaną su trumpais eseistiniais intarpais – rašytojas meistriškai sudeda aibę įvairaus pobūdžio (istorinio, psichologinio, filosofinio) temų, klausdamas, kas yra istorija ir kokia jos pažinimo prasmė; kas yra tai, kas netelpa į vadovėlinę istoriją; kodėl verta pasakoti pasakojimus apie tą netelpančią į vadovėlinę istoriją nepaprastą, kasdienišką tikrovę, apie tuos „kraštutinius lūžius, tą Nieko išiveržimą į trapias gyvenimo salas“ (p. 348).

Būtent tokią nepaprastą, trapią – romano pasakotojo (penkiasdešimtmečio istorijos mokytojo Tomo Kriko) – gyvenimo istoriją, pradėdamas XX a. trečiuoju (prieškario) dešimtmečiu ir baigdamas 1980-aisiais, susiedamas su platesne protėvių išikūrimo Rytų Anglijoje kelių šimtmečių istorija, rašytojas pasakoja meistriškai. Prieš akis čia iškyla dabartis ir mokytojo Tomo Kriko, kuris, moderniems permainų vėjams papūtus, atleidžiamas iš darbo vienoje Londono mokykloje, nes neva jo istorijos pamokos neturi „praktinio ryšio su realiu šiandieniu pasauliu“ (p. 30), šeimos gyvenimas, jo žmonos Merės, dirbančios su senyvais žmonėmis, paveikslas ir galiausiai jos pamušimas (kaip paauglystės traumos aidas), kai parduotuvėje ji pagrobia kūdikį iš palikto vežimėlio. Ir dar plačiau bei giliau: įspūdinga Fenlando krašto praeitis su jo pelkių sukultūrinimu, su laivybos, geležinkelių, alaus verslo plėtra, parodant, kaip šią raidą motyvuoja labai angliška neasmeninė Pažangos Idėja ir Nacionalinis interesas. Ir kaip su šiais dalykais yra susijusi mokytojo Tomo Kriko prosenelio ir senelio, „Krikų ir Atkinsonų šeimų istorija, surankiota iš gyvosios atminties ir užrašų – tiek viešų, tiek labai asmeniškų“ (p. 202).

Visa tai rašytojas pasakoja pasitelkęs įvairias pasakojimo technikas (magiškąjį realizmą, empirinį realizmą ir kt.), jas išradingai kaitaliodamas ir taip išgaudamas veržlią pasakojimo dinamiką. Antai pasitelkus magiškojo realizmo principą romane aprašyta 1937-ųjų sausį siautusi gripo epidemija, paguldžiusi Tomo Kriko motiną, ir visą tą laiką kandžiai stūgavęs baisus rytų vėjas, kuris liaunasi kartu su motinos mirtimi (p. 277–287). Ir kitaip, jau grynai realistiškai, aprašyti dar pauglio Tomo Kriko ir jo būsimos žmonos Merės prieškariniai pasimatymai prie

malūno. Be to, romane skaitytojai ras ir grasiškų (žinoma, apie ungurius), ir folkneriškų (kraujomaišos) motyvų. Ir pamatys, kaip, varijuodamas įvairios – dramatiškos, lyriškos, sąmojingos – tonacijos stilistinėmis sintaksinėmis konstrukcijomis, rašytojas perteikia sudėtingą personažų egzistencinę patirtį, kur susipina racionalūs ir iracionalūs dalykai. Tačiau apie tą dramatišką patirtį, nors romane ir jaučiamas minėtos literatūrinės įtakos, rašytojas kalba labai angliškai, t. y. su patraukliu anglišku diskretiškumu.

Romanas savitas ir tuo, kaip subtiliai rašytojas fiksuoja ypatingas tikrovės (kraštovaizdžio) detales ir impresijas. Ir ne tik jas, bet ir tą žmogiškumo plotmę pranokstantį metafizinį atgamtiškumo proveržį į trapią kasdienės egzistencijos plokštumą. Čia reikšmingi ir pasikartojantys simboliniai vandens, žemės, ugnies, vėjo (kaip tam tikrų ne vien gamtinių stichijų) motyvai. Ir pats Fenlando kraštas, romano pagrindinė veiksmo vieta, dūringa žemė, atkovota iš vandenų, dar esanti ir tam tikra egzistencinės erdvės, sielos peizažo metafora, – ne tik gamtinėje realybėje nuolatinėmis pastangomis ir triūsu tenka suvaldyti vandenį, iš pelkių ir purvo atkovoti žemę. Sielą taip pat. Nes dumblinas purvas į ją vis grįžta ir grįžta.

Originalus ir šis romano bruožas: romano pasakotojo istorijos mokytojo Tomo Kriko gebėjimas ne tik pagavai mozaikiškai, tarsi rankiojant vertingus atminties trupinius pasakoti savo gyvenimo istorijas, bet ir jas pasakojant plėtoti jautrų punktyrišką dialogą su tų istorijų neatšiejamais veikėjais (broliau Diku, žmona Mere ir kt.), iš vienos pusės, ir tų pasakojimų dabartiniams klausytojais (savo mokiniams), iš kitos pusės.

Knygą reikia skaityti lėtai ir koncentruotai, tačiau pasakojimas taip intriguoja ir užburia, kad negali skaityti kitaip, kaip tik geidaudamas versti puslapį po puslapio. Ir, aišku, Šv. Jeronimo premijos laureato Laimanto Jonušio vertimas – taikliai pagaunantis ir perteikiantis stilistinius, sintaksinius ir leksinius romano savitumus. Romano sintaksinės konstrukcijos nėra vienodos ir lengvos, jos gan įvairios ir sudėtingos, kartais su gausiais intarpais ir šalutiniais sakiniais. Logiškai ir semantiškai aiškiai, su visais emociniais atspalviais jas išversti – nelengvas darbas. Kaip ir galybę istorinių ir geografinių vardų. Ir ypač specifinę melioracijos leksiką, pvz., lichteris, užtūra, kabeklis, pratakas ir kt. Ir daugybę stiliaus perliukų, pvz., „sviesstinėje ryto dangaus miglėlėje čirena viversiai“ (p. 39).

Kaip tai išversta, kad knyga lietuviškai prabyla visu daugiasluoksnio spalvingu sudėtingumu, skaitytojai patirs tik ją skaitydami. Ir supras, kodėl verta istorijos ir gyvenimo vis klausiti „kodėl?“ Supras, kodėl ir kaip Didysis Pasakojimas vaduoja iš idiotizmo kalėjimo. Ir kad žmogus yra, kad ir kaip kas nors neigtų, „pasakojantis gyvūnas. Kad ir kur eidamas, jis po savęs nori palikti ne chaotišką bangavimą, ne tuščią erdvę, o paguodą teikiančius pasakojimų plūdurus, gaires ir pėdsakų ženklus.“ (p. 70) Tokių paguodą teikiančių, iš chaotiško laiko bangavimų vaduojančių pasakojimų plūdūrų ir gairių šiame romane įmanu rasti ne vieną. Jie mokys atgal žiūrėti tam, kad žiūrėtum į priekį.

DALIA ZABIELAITĖ

Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos projektas „Metų verstinės knygos rinkimai“

Itališkos tikrovės magija

Ugo Riccarelli. *Tobulas skausmas.*
Romanas. Iš italų k. vertė Pranas Bieliauskas. V.: „Baltų lankų“ leidyba, 2010. 255 p.

Štai dar vienas naujas šiuolaikinės europinės literatūros vardas – į akis krintančiu, nes išsiskiriančiu, autentišku itališku viršeliu išleistas lietuviškas italų rašytojo Ugo Riccarelli romano „Tobulas skausmas“ vertimas. Savaip įdomi rimtosios, nekomercinės grožinės literatūros knyga. Įdomi visų pirma kaip, sakyčiau, mimetinės prozos kūrinys, t. y. imituojantis tam tikrą literatūrinę srovę. Tiksliau, magiškąjį realizmą. Ir kodėl gi ne? Jei rašytojas tai geba daryti originaliai, savitu braižu. Nors užsienio literatūros kritikai italų rašytojo „Tobulą skausmą“ gretina su Gabrielio Garcios Márquezo „Šimtu metų vienatvės“, o patį rašytoją vadina italų Márquezu, tiksliau būtų sakyti, kad Riccarelli magiškasis realizmas artimas vadinamajam „atnaujintam magiškajam realizmui“, kur greta mitinės, magiškos tikrovės svarbi yra labiau pabrėžta istorinė, socialinė realybė (kaip Isabelės Allendės „Dvasių namuose“). Istorinė, socialinė plotmė Riccarelli romane iš tiesų itin ryški. Ryškesnė nei Lotynų Amerikos magiškajame realizme. Netgi dar daugiau – apgaubta šio italų rašytojo stiliui būdinga nepaprasta poetiško aura.

Dėmesį sutelkus į mažą Kolės miestelį lygumoje (pietų Italijoje), vaizduojama ištisa Italijos istorinė epocha, pradedant XIX a. antros pusės socialinėmis politinėmis kovomis ir ekonomine pažanga (miestelyje plečiamas geležinkelis, tiesiami keliai, degamos plytos, klesti kiaulių verslas), baigiant Antruoju pasauliniu karu bei pokariu su jo technine pažanga (romano herojus Solė žūva lėktuvu skridamas į Rusiją).

Šiame istorijos kontekste klostosi Kolės miestelio paprastų žmonių ir kelių jų kartų kasdienis gyvenimas (santuokos, gimimai, mirtys, praturtėjimai ir nuosmukiai, emigracija į Vakarus, iškeliavimai į Rytus). Tad tai ne tik istorinis socialinis romanas, bet ir šeimos saga. Paraleliai aprašydamas dviejų šeimų (socialisto revoliucionieriaus Mokytojo ir kiaulių pirklio Odisėjo) gyvenimo linijas, rašytojas parodo, kartais gal kiek vienpusiškai vienus veikėjus idealizuodamas, kaip socialinė politinė istorija (karai, ispaniškojo gripo epidemija, fašizmas ir kt.) kuria paprastų žmonių likimus ir kaip tų žmonių troškimai (meilės, laimės, kažko naujo ilgesys) kuria šalies istoriją. Tose dramatiškose, tragiškos mirtimis pasibaigiančiose (Mokytoją per neramumus Milane nušauna kareivis), kartais groteskiškose (Odisėjas kiaulidėje pasikaria ant kiaulių žarnų) asmeninėse istorijose susipina gyvenimo realizmas ir už jo slypinti tikrovės magija, racionalūs veiksmai ir slėpiningi vidiniai išgyvenimai. Ir vis pasikartojantis patyrimas tobulo skausmo, kuris ištinka vis kitus romano veikėjus kaip koncentruota, esminga žemiško būvio patirtis, kaip varomasis istorijos ratas.

Įdomios romane yra istorinės, kartais buitinės, kartais politinės detalės, bylojančios apie to meto Italijos patriarchalinės visuomenės papročius, žmonių mąstyseną ir moralines nuostatas, politikos supriešintas šeimas, karo žiaurumus ir kt. Antai tais XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios metais kiaulių pirklys Odisėjas dar prieš vedybas su Roza lytinis santykius išbandė su moterimis už pinigus. Tad prostitucijos, viešnamių būta ir tais griežtų moralinių normų laikais. O devyniolikmetė

Roza, ištekanti už dvidešimt metų vyresnio Odisėjo, apie tai, ką lovoje daro susituokę vyras ir moteris, sužino iš moterų, skalbiančių prie griovio. Besibaigiant Antrajam pasauliniam karui, Kolės miestelį paliekantys vokiečiai, neturėdami laiko pasiimti kalinius, juos paskubomis sušaudė. Kolės gyventojai grioviuose ir šliuzuose žvejoja vokiečių sušaudytų italų kūnus ir todėl nespėja pasveikinti įžengiančių išvaduotojų. Tai ir kitką pasakojant, kaip ir būdinga magiškajam realizmui, romane nieiškoma egzistencinių, psichologinių gelmių, bet nepasakysi, kad romano turinys banalus ir prastas.

Rašytojas veikiausiai siekia parodyti, kad „gyvenimas – tai visuma akimirku, kurių mes niekada ir nė karto neįstengiam suvaldyti“ (p. 120). Parodyti, kaip tekėdamas nesuvaldomu galingu srautu (tiksliau, spirale besisukdamas) laikas neša pokyčius, kaip vynioja slėpinę gyvenimų ir likimų liniją ir koks tame laike keistas bei įdomus yra žmonių likimas, jų dorybės ir mintys, pagrįstos ne tik protu, bet ir paslaptimi bei atsitiktinumu. Laikui tekant, miestelyje randasi „kiti garsai, kitos spalvos, kitaip virpantis oras“ (p. 77). „kaimiečių kalbėse susimaišė su atvykėlių taip, kaip ropinėje susimaišė skirtingų rūšių vynas“, „su naujais žmonėmis atkeliavo nauji papročiai ir naujos istorijos, nauja rengimosi mada“ (p. 77). Roza, tokia vieniša naujai pastatytuose Odisėjo namuose, vis žvelgianti iš terasos į kalvą, apvainikuotą kiparisų giraitę, ir iškeliaujanti su netikėtai tarp kiparisų atklydusiu žaislu gydytoju. Iš šių ir kitų iškalbingų, koncentruotų kasdienio gyvenimo epizodų pasakotojas, stebėdamas pasaulį ir žmones tarsi iš aukštai, iš kitokios perspektyvos, sudėlioja spalvingą ir turtinę ištisos epochos Italijos paveikslą.

Svarbų vaidmenį čia vaidina savitas rašytojo stilius, romano kalbos turtingumas, savotiška žodžių magija, gebėjimas gan poetiškai kalbėti apie kasdienes dalykus. Vokiečių kritikai kalba apie šiam romanui būdingą *Sprachmusik* (kalbos muziką), italai – apie *aura poetica* (poetiškumo aurą), *ritmo narrativo* (pasakojimo ritmą). Tai turbūt sunkokai išverčiami dalykai, bet lietuviškame vertime jie tikrai neblogai perteikti. O kas iš Riccarelli savito, poetiško auro apgaubto, kalbos muzika srūvančio magiškojo realizmo lietuviškai liko neperteikta ir neperteikiama, galėtų papasakoti romano vertėjas Pranas Bieliauskas, Šv. Jeronimo premijos laureatas, į lietuvių kalbą, beje, išvertęs ir porą Márquezo romanų.

Kaip galima spręsti iš kritikos straipsnių, patiems italams šis Riccarelli romanas įdomus tuo, kad prikelia jų šalies istoriją, pavaizduodamas jaudinančius praeities momentus, atgaivindamas praeities atmosferą ir tai, kas toje praeityje verta daugiau dėmesio. Aišku, pabrėžiama ir romano savita poetinė kalba, ir rašytojo gebėjimas imituojant žodinę pasakojimo tradiciją iškelti paties pasakojimo vertę. Taip pat gebėjimas sueuropinti Lotynų Amerikos magiškojo realizmo principą, susieti jį su istorinio romano žanru. Neatsitiktinai romanas apdovanotas dviem premijomis: „Premio Strega“ (2004) ir „Premio Campiello Europa“ (2007).

Turinio ir formos požiūriu Riccarelli „Tobulas skausmas“ nėra sudėtingas romanas. Bet gera knyga nebūtinai turi būti sudėtinga. Ji tikrai įdomi kaip savitas istoriškumo, poetiško ir magiškojo realizmo derinys. Parodantis, kad savaip nepaprasta ir magiška yra ne tik egzotiškoji Lotynų Amerikos tikrovė, bet ir europinė Italijos tikrovė su visa jos ypatinga, dramatiška istorine, socialine ir žmogiškąja realybe.

Kamos aukštupio motinos-gulbės

Su udmurtų šokių folkloro ansamblio „Ekton korka“ vadovu dr. ANDREJUMI PROKOPJEVU kalbasi Juozas Šorys

– Lankėtės „Balticoje“ Estijoje, šiemet – folkloro festivalyje „Atataria lamzdžiai“ Kaune, „Skamba skamba kancliai“ Vilniuje... Žinome, kad udmurtai gyvena Kamos ir Viatkos upyne, bet – kas jie?

– Pagal kalbinę ir kultūrinę apibrėžtį udmurtai yra finougriai. Jie – seniausi Rytų ir Šiaurės Europos gyventojai, jų pietvakarių kaimynai seniau buvo baltai. Šiuo metu finougrių kalbomis bendrauja 20 tautų. Udmurtai priklauso finų šakai, todėl jie artimesni estams ir suomiams, o ne vengrams. Kultūros ir istorinių kontaktų požiūriu udmurtai yra tarsi ant to mažojo brūkšnelio (finai-ugrai) arba tiltelio, kuris jungia finų ir ugrų etnosus. Ankstyvaisiais viduramžiais (IV–V a.) būta ir artimų kontaktų su ugrais (protovengrais), kurie tada buvo mūsų kaimynai. Jų *Magna Hungaria* plytėjo piečiau Permės genčių žemių.

– Kur buvo pagrindinis udmurtų genėzės žaidras?

– Udmurtai kaip tauta formavosi Kamos ir Viatkos tarpupyje. Didžiuma istorikų ir archeologų linkę manyti, kad vakarinis Priuralės regionas, esantis prie Kamos, buvo apskritai finougrių tautų formavimosi lopšys (ir į vakarus, ir į rytus nuo Uralo). Labiau į vakarus – finai, į rytus – ugrai. Vėliau jie nutolo. Udmurtai iš esmės ir gyvena istorinėje finų tautų protėvynėje. Dėl to mumis taip domisi suomių, vengrų, estų kalbininkai, kultūros istorikai, etnologai. Udmurtijos Respublika, esanti Rusijos Federacijos sudėtyje, turi kai kuriuos valstybės požymius – prezidentą, vietinę įstatymų leidybos ir vykdomąją valdžią, vėliavą, herbą, himną...

– Iš ko kilo jūsų vėliavos spalvos ir viduriniame baltame lauke įkomponuota aštuoniakampė žvaigždė?

– Mūsų vėliava neseniai sukurta ir susijusi su šiuolaikiniu udmurtų menu (šiuos kūrėjus kartais pavadiname etnofuturistais), jos autorius – Jurijus Lobanovas, beje, sukūręs ir herbą.

Seniausi udmurtų tautinio kostiumo pavyzdžiai, žinomi iš dokumentų ir muziejų rinkinių, turi dominuojančias raudoną, baltą ir juodą spalvas. Vėliau pasirodė ir kitos spalvos. Manoma, kad šios spalvos yra seniausios reiškiant tautų savimonę. Aštuoniakampė heraldinė simbolika yra vėlyvesnė, ji naudota tradiciniame udmurtų kostiume. Ji yra ir centrinis vestuvinio antkrūtinio elementas (šiaurės udmurtų jis kur kas didesnis), suvokiamas kaip apsaugos simbolis, juo kliovėsi ir ant krūtinės jį nešiojo ištekančios merginos. Ši apsauginė ir soliarinė simbolika panaudota udmurtų vėliavoje ir herbe. Aštuoniakampė laimės žvaigždė saugo udmurtų būtį. Herbe svarbus mitologinis personažas, kurį vadiname žmogumi-paukščiu, dažniausiai tai – gulbė. Udmurtai gulbes laiko šventais paukščiais, būtent jos turėjo tabu statusą aukojant dievams atnašas, jas siūsdavo pas dievus su maldomis, prašymais... Sugaudavo gulbių patiną ir patelę, siūsdavo juos į Kamos aukštupį dievams... Gulbių vaizdiniai aptinkami senuose folkloro siužetuose. Baltoji motina, žmogus-paukštis (gulbė) – pagrindinis šventasis udmurtų simbolis.

– Kaip su panašiais vaizdiniais susijęs udmurtų tautinio kostiumo formų, spalvų, sukirpimo būdų įsitvirtinimas?

– Svarbiausias archajinis mūsų tautinio kostiumo elementas – tunikos pavidalo sukirpimas. Audinys išaudžiamas staklėmis, tada suimamas per vidurį ir daroma prorėža; tokio apdaro nereikia laikyti pečiais. Iš šonų dar įstatomos dvi audinio skiautės – taip susidaro ir marškinių pagrindas (moterų ir vyrų). Bėgant laikui ir veikiant miestų madoms, kostiumo fasonas kiek keitėsi. Jei palyginsite šiaurės ir pietų udmurtų tautinius kostiumus, pamanykite, kad tai skirtingų tautų rūbai. Šiauriečiai išsaugojo daugiau senųjų elementų. Jų merginų kostiumas – išskirtinai baltos ir raudonos spalvos, tiesa, apdailai dar naudojama juoda ir šiek tiek mėlynos, geltonos. Yra ir kostiumo variantas su „uždėjimu“, kai viršutinė jo dalis lyg pakimba ant juosmens. Pagrindinė išlikusio vestuvinio kostiumo puošmena – antkrūtinis su minėtu simboliu motinos-gulbės atvaizdu (yra ir kitokių). Jis gausiai ornamentuotas ir išsiuvinėtas pagal visiško išsiuvinėjimo techniką; pagal dygsnių ir jų sandūrų kiekį tai – filigraninio virtuoziško darbo. Antkrūtinuose simetriškai išdėstyti raštų elementai. Tai liaudies meno šedevrai su tikslingai kompoziciškai ir semantiškai įvaldyta visuma.

– Moterys puošėsi ir sidabriniais antkrūtiniais?

– Tai šiaurės udmurtų kostiumo akcentas. Mes, pietų udmurtai, jo neišsaugojome, o ansamblyje dominuoja bū-

tent pietiečiai. Kartais šiauriečių kostiumus koncertuodami dėvime informacijos skleidimo sumetimais. Pietų udmurtės nešioja antkrūtinį, padarytą iš sidabrinėse monetų (pirminės buvo carinės). Sidabrinės monetos ir papuošalus (seges, segtukus) moterys mėgo nuo seno – apie tai galime spręsti iš archeologinių radinių ir kitų finougrių tautų kostiumų. Pietų estai – setai tokią puošybą naudoja ir dabar. Pietų udmurtų kostiumą veikė ir tiurkų tautos, Pavolgio bulgarai. Beje, tai susiję su XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje paplitusiu audimo būdu – marginiu. Pagrindinių raštų – langlelių arba brūkšnelių – kryžminimas sukuria margai dryžuotą audinį. Pamatinė raudona derinama su kitomis spalvomis (pietiečiai naudoja daugiau spalvų).

Udmurtų šokių folkloro ansamblio „Ekton korka“ (centre – ansamblio vadovas Andrejus Prokopjevas). Nuotraukos iš ansamblio archyvo

– O kokiais batais seniau avėta?

– Matyt, pirminė udmurtų avalynė buvo odinė, nors archeologiniai tyrimai duomenų nepateikia. Valstiečių avalynė XIX a. buvo daroma iš liepų ar beržų karnų – tai ypatingos formos vyžos. Udmurtai jų nepainiojo su rusų vyžomis. Pagrindinis skirtumas – savitas pynimas. Be to, udmurtų vyžos buvo su aštria trikampė nosimi, o rusų – bukai apvalios. Šventines vyžas puošdavo juostelėmis ir netgi paukščių plunksnomis. XIX a. antroje pusėje ėmė plisti fabrikiniai auliniai batai, korpės – iki tol avalynė su kulniukais nešiojama. Būtent todėl kai kuriuos šokius atliekame su avalyne be kulniukų, kad pėda su žeme liestųsi lygiai, nuo to labai priklauso šokėjų judesių plastika. Merginos šoka su guminiiais kaliošais, kaimuose iki šiol taip daro močiutės.

– Kokia dabar udmurtų demografinė padėtis?

– Per 2002 m. surašymą, atliktą su įprastomis valdžios „nuodėmėmis“, Rusijoje buvo užfiksuota 637 tūkstančiai udmurtų (1989 m. buvo 747 tūkst.). Mažėjimo priežastys – bendroji depopuliacija, socialiniai ekonominiai sukrėtimai, tautinė asimiliacija, migracija. Udmurtai yra mažuma Udmurtijoje (mažiau nei 30 nuošimčių gyventojų). Miestuose ir rajonų centruose telkiasi rusai, o udmurtai kompaktiškai gyvena kaimiškuose rajonuose, kai kuriuose sudaro beveik 90 nuošimčių. Tautinės mokyklos sovietmečiu veikė tik ten. Gimiau sostinėje Iževske (udmurtiškai – Ižkare), bet udmurtų kalbos mokykloje net neragavau, tėvai išmokė, be to, dažnai lankydavausi kaime. Dabar ir Iževske yra tautinė gimnazija, dar dešimt mokyklų, kuriose galima mokytis udmurtų kalbos, bet tokių, kuriose dėstomieji dalykai būtų perteikiami vien udmurtiškai, deja, nėra.

– Kokių tikslų siekia „Ekton korka“?

– Vyko dvi etninės mobilizacijos bangos – XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje ir XX a. pabaigoje. Kai Lietuva atgavo nepriklausomybę, tada ir mes žengtelėjome tautinio atgimimo linkme. Žinoma, ne taip radikaliai kaip jūs ėjome, bet kai ką pasiekti sugebėjome. Folkloro judėjimas prasidėjo maždaug prieš keturiasdešimt metų. Miestuose, rajonų centruose vyko vakarai, į kuriuos rinkdavosi folkloro kolektyvai. Žinovai rengdavo kalendorines udmurtų šventes, dainų ir apeigų mokymosi sambūrius. Iš to radosi aukštesnio lygio kolektyvų, pavyzdžiui, universiteto studentų etnografinis ansamblis „Čičirga“ (teko būti jo nariu).

Ansamblių „Ekton korka“ sukūrėme prieš tryliką metų veikiami ir udmurtiško folkloro, ir finougrių tautų vienybės judėjimų. Pagal specialybę esu etnologas, bet mano disertacijos tema buvo „Šokio etnologija“, domiuosi etnochoreologija. Liaudies šokio teoriją ir praktiką studijavau Vengri-

joje. Ten susipažinau su galingu vengrų folkloro judėjimu „Šokio namai“. Jų vakaruose pamačiau miesto jaunuolius, mokačius šokti liaudies šokius, gal ir todėl besididžiuojančius, kad yra vengrai. Arba šokančius tam, kad jaustųsi vengrai! Negalėjau tuo neužsikrėsti, siekiau ir Udmurtijoje ką nors panašaus nuveikti. Tuo metu jau buvau patyręs šokių medžiagos rinkėjas kaimuose, turėjau sukaupęs pirminį etnologinį udmurtų šokių archyvą. Norėjosi, kad jis būtų gyvas, reikalingas dabarties žmonėms, norėjau, kad sunkiai įgytos žinios būtų naudingos. Iževske surengėme šokių vakarų ciklą, vėliau su brandžiausiu jaunimu subūrėme ansamblių „Ekton korka“ („Šokio namai“).

– Pristatote kaip šokių folkloro grupę – negi ignoruojate kitas folkloro šakas?

– Kūrėmės kaip šokių studija, nes pirmiausia siekiame rekonstruoti senovines šokio formas. Udmurtai laikomi dainuojančia tauta, todėl ir jų folkloro kolektyvai daugiausia dainuojantys, o šokių kultūrą buvo įprasta neįvertinti. Reikėjo paneigti įsigalėjusią nuomonę, kad šiaurės udmurtai šoka kaip rusai, o pietų – kaip totoriai. Dvidešimt metų tyrinėdamas udmurtų šokius, galiu tvirtinti, kad turime įdomių savitumų. Pagrindinė plastinė raiška – kojų leksika. Tarsi kontrastas joms atliepia mažai paslankus kūno korpusas. Udmurtų šokiai remiasi turtinga, išraiškinga, smulkia kojų plastika. Vengrai etnochoreologai tokiam šokių tipui sugalvojo terminą (jū senasis šokių kultūros sluoksnis su tuo fenomenu irgi susijęs) – šokiai, kurių pagrindas yra šuoliai, šuoliukų ėjimai, judėjimas remiantis jais ir tikslingais smūgiais kojomis į grindis. Svarbus šokėjų individualus improvizacinis pradai. Šokių muzika yra logiška, struktūriškai organizuota, bet jei palygintume muziką ir judesius frazės, pamatytume, kad jos nesutampa. Senuosiuose šokiuose judėjimas gali keistis netgi frazės viduryje. Tai ir yra mūsų šokių improvizacijos pagrindas. Moterys judesius atlieka santūriau, o vyrai – su didesne ekspresija, judesių amplitude, jie šokdami atlieka rankų judesius, o moterys – ne. Udmurtų priežodis sako, kad kai šoka mergina, kojomis ji turi megzti raštus, bet neturi rodyti pėdų, o rankų negali pakelti aukščiau pečių.

– Koncertuose regėjosi, kad udmurtės ne šoka, o tarsi gulbės kažkur tarp žemės ir dangaus meditaciškai plūkauja... Vyrai tą žvalinančiai rimdanti vyksmą lyg užkuria, mėto žiezirbas, bando įsukti būties ratą...

– Vyrai – aktyvesnioji šokėjų dalis. Tai seniausio etnio paveldo šokiai – individualūs, improvizuoti. Daug solinių šokių, jie naudojami ir apeigyne. Vėlyvesnis sluoksnis susijęs su bendru Europos kultūriniu palikimu. Tai kadrilinės tradicijos šokiai. Kai koncerte jauni lietuviai šokėjai iš „Spiečiaus“ ansamblio keturiose atliko kadrilį, buvome ir sužavėti, ir sukrėsti pamatę, kad tai ir mums labai artima, ypač tie sumušimai kiekvienos figūros pabaigoje...

– Su kuo dar susijusi jūsų šokių struktūra, kintanti geometrija? Tarsi griežtos, suvaržytos formos, bet jas audrina kažkoks laisvės pojūtis...

– Soliniai improvizuoti ir vėlyvesni šokiai dažniausiai sukomponuoti kaip koncentriniai ratai. Pradedama mažu ratu, iš jo kaip spiralė išsivynioja didelis ratas. Net ir keli žmonės gali šokti ratu. Tai ratinio, pasikartojančio judėjimo idėja – ji šokiuose turbūt apskritai pirminė. Žinoma, udmurtai šokių judant ratu neišrado, tiesiog išliko senasis archajinis elementas. Juk ir judesių pakartojimas keletą kartų šokant yra tas pats ratas. Tai dominuojanti cikliško idėja; ji šokio judesiuose yra pirmaprādė. Netgi galima teigti, kad cikliško idėja ir „užsuko“ šokį kaip meno šaką. Be to, vėlyvesniuose šokiuose būtinai panaudojamos linijos – atliekėjai juda tam tikra vorele. Kadriliuose panaudojamas taisyklingas keturkampis – dvi poros stovi viena prieš kitą arba keturi šokėjai išsidėsto kampuose. Tai svarbiausi modeliai, aišku, esti daugybė variacijų, sudėtingesnių formų. Soliniai šokiai mena senąją tradiciją. Iš jų vėliau išsivystė porinis šokimas, kuriame matyti ir konkurencijos elementų. O poros būna įvairios – vaikas su mergina, dvi merginos, du vaikinai. Kai šoka mišri pora, jų judesiai išreiškia tradicinę meilės lyriką, moterų poroje tiksni varžymosi „užtaisas“, šokant vaikinams to irgi netrūksta (angliška tradicija – „parodyti save“).

– Į kokią muziką orientuojasi ansamblio instrumentinė grupė, kiek ji atliepia tradiciją?

– Jei buvote koncerte Šv. Ignoto bažnyčioje, tai matėte mūsų seniausius instrumentus. Rimtai užsiimame ne tik šo-

kių, bet ir muzikavimo priemonių gaivinimu. Likimas suvedė su puikiais muzikantais, vienas iš jų – stuomeningas barzdotas vengras Miklósas Demeteras. Jis atvyko į Udmurtiją ir susidomėjo mūsų styginiais instrumentais, vyko į ekspedicijas, bendravo su atlikėjais, užrašinėjo jų grojimą, parašė kelis straipsnius. Jis vienas iš svarbiausių kubyzo (liaudiškojo udmurtų smuiko) rekonstruotojų. Kubyzas seniau daugiausia ir buvo naudojamas grojant šokius, o dabar juo griežia tik penki udmurtai, gyvenantys šiaurinėje Totorijoje, rytinėje Marių Respublikos dalyje ir pietvakarinėje Kirovo srities dalyje. Miklósas dar suspėjo užfiksuoti šią tradiciją, dabar pats daro kubyzus.

Instrumentas, panašus į suomių kantele, lietuvių kankles, vadinasi krėžas. Tai turbūt svarbiausias nacionalinis instrumentas – ne veltui udmurtai jį vadina didžiuoju krėžu. Jis ir ritualinis instrumentas, turintis ypatingą tembrą. Viršuje įtempta 21 styga, o korpuso viduje yra kelios papildomos rezonuojančios stygos. Kai atlikėjas užkabina aukštutines stygas, ima skambėti ir rezonuojančios stygos – išgaunamas specifinis tembras. Grota ir mažų matmenų krėžu, bet jo korpusė stygų nebuvo. Jį darė iš eglė, ypač tikdavo tos, kurias ugniniu pirštu išsirinkdavo Inmaras – dievas kūrėjas, aukščiausioji udmurtų dievybė (jo priešininkas – Keremetas (Ludu); giminiški – suomių Ilmarenas, komių Enu; po christianizacijos taip vadinamas Dievas Tėvas). Tai perkūnijos apdegintos eglė, apie jas pasakojamos sakmės. Technologškai žvelgiant, eglė, į kurią trenkė žaibas, – gerai išdžiovinata mediena, be to, ji geriausiai šiam instrumentui tinka. Šiuo atveju mitologija ir praktika sukrenta į vienumą. Krėžas, kurį naudojame, – tikslis XVIII a. instrumento kopija. Žinoma, yra bandymų sukurti ir chromatinį krėžą. Mūsiškis – ne chromatinis, todėl jo raiškos galimybės ribotos, jo negalima perstyguoti, įmanoma groti tik viena tonacija.

Grojame išilgine fleita, kuri vadinasi žigumis. Taip pat turime dvipusį, dvimembraninį būgną, kurį vadiname dimbiru arba dibiru. Jie daromi iš orkos odos ir išskobto medžio kamieno. Mūsų dimbirą irgi Miklósas padarė. Visgi šiuolaikinės šokių melodikos pagrindą sudaro armonikos. Pirmasis armonikos paminėjimas udmurtų Viatkos krašte – 1840 m. Formavosi dvi grojimo jomis tradicijos – Viatkoje ir Kazanėje (udmurtai tada gyveno abiejų gubernijų centruose). Instrumentas, aišku, perimtas iš kaimynų, bet udmurtai susikūrė savitą grojimo stilių, kurį vadiname „smulkiai skaldyti“ (suspaudžiant ir ištempiant dumplės įterpiami keli papildomi garsai). Dėl tokio intensyvaus grojimo mūsų armonikos greitai susidėvi.

Smulkus ritminis armonikos piešinys pasikartoja ir šokiuose. Jų judesiai sukomponuoti ne tik pagal horizontalę, bet ir pagal vertikale. Kai žengi į priekį, tai vyksta ne tik tai, nes kartu kojomis kyli ir leidiesi, tarsi pusiau supiesi ant kojų pirštų... Ir žengimas į priekį, ir įsispūrimas aukštyn žemyn. Norvegai turi panašią *svikt* tradiciją.

– *Tautų draugystės namuose Iževske irgi mokote udmurtų šokių?*

– Šiuose namuose, įsteigtuose 2008 m., yra įsikūrę Udmurtijos tautinių darinių biurai (beje, surašymo duomenimis, pas mus gyvena apie 200 lietuvių). Per tautinių šokių vakarus besidomintiems rodome ir aiškiname udmurtų šokių subtilybes. Sudominame nemažai miesto jaunuolių, dažnai net nekalbančių udmurtiškai. Tai pirmasis žingsnis prie tautinės kultūros, kitas gali būti udmurtų kalbos kursai... Šalyje yra apie 700 meno kolektyvų, bet nesusidarys nė šimtinė su „etnografiniu kvapu“.

– *Kokios yra svarbiausios tradicinės udmurtų šventės?*

– Svarbiausia kalendorinė šventė vyksta užbaigus pavasario žemės darbus – *Gerber*. Kitaip sakant, šventė plūgo garbei. Šventės laikas nėra tiksliai nustatytas, bet vyksta maždaug birželio pradžioje. Dabar jį jau įgavo masinė miestietiška pobūdį, susirenka daugybė folkloro kolektyvų, minios žmonių... Kalendoriniai apeiginiai akcentai tik formalūs, svarbiausia – socialinis vienijimasis, galimybė per dieną, šokių pasijusti udmurtais.

– *Udmurtai formaliai – stačiatikiai, bet tautinė kultūra turbūt išlaikė ryšius ir su senąja religija?*

– Udmurtai į Rusijos sudėtį „savanoriškai“ pateko 1559 m. Iš tiesų vyko kruvinos kautynės – 1552 m. Ivano Rūsčiojo kariauna apsupo chanato centrą Kazanę. Pietų udmurtai chanate turėjo autonomiją, tai buvo Arso kunigaikštystė. Ji smarkiai pasipriešino rusams, bet visgi udmurtai buvo palaužti. 1558 m. udmurtų žemės buvo įtrauktos į Rusijos valstybę. Udmurtai kaip miškų žmonės ir žemdirbiai turėjo tradicinę tautinę religiją, kurios pagrindas – agrariniai ir protėvių kultai. Meldėsi šventose giriose. Udmurtų žemdirbiškosios religijos elementai panašūs į daugelio Europos tautų prigimtines religijas (finougrai, baltai, keltai – druidai, šventieji medžiai ir kt.). XVI–XVII a. bandyta prievarta atlikti christianizaciją, bet nepavyko, nes kildavo sukilimai, maištai. Ir Stepanas Razinas, ir Jemeljanas Pugačiovas jų daugiausia šalininkų sutraukdavo Pavolgyje. Rusijos valstiečių karuose dominavo ne rusai, o autochtoninės Pavolgio tautos. Po šių įvykių udmurtams buvo uždrausta apdirbti geležį, kaldinti ginklus, kalvius tiesiog užmušdavo...

Senąją religiją ir tradicinę gyvenimą udmurtai bandė išlaikyti iš paskutiniųjų. Jei kiti būdai negelbėjo, pasitraukdavo į nuošalesnes vietas. Taip XVI a. susiformavo udmurtų tautinis junginys už Kamos, dabartinėje Baškirijos teritorijoje ir Permės srityje (arčiau Uralo). Udmurtai ir dabar ten gyvena, ir būtent jie išsaugojo tradicinę religiją.

XVIII–XIX a. Stačiatikių bažnyčia dėjo pastangas sukrikščioninti udmurtus. Tai buvo sėkmingesni bandymai, nes jie derinti su švietimo diegimu, mokyklų statymu. XIX a. pabaigoje pasiteisino Ilminskio sistema – pirmiausia išmokydavo gimtosios kalbos rašto, o per jį skelbė naujojo Dievo žodį. Todėl, tarkim, udmurtų literatūros istorijos pradžia susijusi su Bažnyčios skleista lektūra, Biblijos vertimais į udmurtų kalbą (pirmieji – XIX a. pradžioje). XVIII a. pabaigoje ir XIX a. dauguma udmurtų tapo stačiatikiais, bet tai buvo suvokiama kaip formalus aktas. Visiškais krikščionimis udmurtai taip ir netapo. Kai į kaimą atvykdavo popas, ikoną kabindavo į jai skirtą vietą namų gerajame kampe, o kai išeidavo – vėl ją įdėdavo į šotį. Udmurtai tada turėjo ir iš esmės dabar turi dvi religijas. Jeigu eiti į cerkvę, formaliai būti stačiatikiais reikalinga valdžiai, vadinasi, reikia kartais joje apsilankyti, bet udmurtai neišsižada ir savosios namų religijos. Iki šiol tikima dvasių buvimu. Seniau kaimai turėjo bendras šventyklas. Jas vadino didžiosiomis šventyklomis (*budžun kualala*). Buvo ir asmeninės namų šventyklėlės – maldų nameliai. Jų galima aptikti ir dabartiniiais laikais. Tiesa, kartais jie jau naudojami ir kaip vasarinės virtuvės. Tai nedidelis medinis statinys kieme, turėjęs kultinę paskirtį. Jis mažesnis nei gyvenamasis namas, nėra grindų, tik kojomis suplūka asla, vidury įrengtas atviras židynys, jo dūmas kyla į viršų, nes nėra lubų, o stogas taip sumeistratus, kad du jo šlaitai nesiremia vienas į kitą, todėl lieka ertmės. Švenčiausios namų šventyklos vietos – židynys, jo pakura ir ypač lentynėlė, ant kurios būdavo padėtas karnų krepšys. Jame buvo saugomi šventieji reikmenys – voverės kailiukas, kelios monetos, ritualiniai indai (seniau dievams aukodavo gyvūnus, jų mėšos atnešdavo šiais indais). Simboliškai paduodavo valgio – gabaliuką aukos mėšos, kriaukšlę duonos... Kaip Nojaus arkoje, taip ir udmurtų krepšyje buvo būtini pasaulio elementai – atspindėjo pasaulio sferos ir tai, kas svarbu žmogaus gyvenime. Tas krepšys udmurtiškai – *voršud* (apytiksliai verčiant, „laimės saugotojas“; *šud* – laimė, o ką reiškia *vor*, sunku išversti). Nusilenkimas jam siejamas su namų židinio, šeimos laimės saugotojo, dvasios pagerbimu. Iki šiol udmurtai, gyvenantys už Kamos, turi tokias namų šventyklas. Jų išsaugotos religinės formos pripažįstamos oficialiai, vadinasi, udmurtų religija gyvuoja ir dabartiniiais laikais. Lietuviai save vadina paskutiniais Europos pagonimis, bet mes dėl to galime pasiginčyti... Udmurtai ir mariai išsaugojo senąją tradicinę religiją. Šeši nuošimčiai udmurtų save laiko tikraisiais udmurtais, nes nėra stačiatikiai. Jie udmurtus, gyvenančius dabartinėje Udmurtijoje, vadina rusų udmurtais, nes šie esą priėmė rusų religiją.

– *Ar udmurtai išsaugojo išskirtinių kalendorinių ir šeimoms gyvenimo papročių?*

– Švenčiamos kalendorinės šventės, jų tradicijas stengiamasi išlaikyti. Kalendorinių papročių pagrindinė dalis – bendra puota. Tam kaimo žmonės susirenka specialiai įrengtoje vietoje, kur nudobiamas avinas (dabar dažnai mėšos, pavyzdžiui, jautienos, nuperkama iš anksto).

– *Tradicinė avienu? O ožys rituališkai su visa bendruomene valgant priimtinas?*

– Ožys tam nenaudojamas, nes jis laikomas susijęs su nelabomis dvasiomis. Dažniausiai aukojamas avinas ar avis, nes tam skirti karvė ar jauti – per brangus malonumas. Be to, kai kada aukodavo ir arkliaus. Nelygu kada ir kam aukoji. Šeimoms papročiuose svarbus protėvių paminėjimas. Jei pamini vyrą, jam aukoja arklį, moteriai atnašaujama karvė. Kalendorinių švenčių apeigose dažniausiai būdavo aukojamas jautis. Be to, seniau būdavo svarbu ir aukojamojo spalva. Aukštesniajam pasauliui būdavo aukojami rausvai rudos arba rusvos spalvos jaučiai, o žemojo pasaulio dievybėms – juodu atspalviu jaučiai. Kaip išrinkdavo aukai skirtą gyvulį? Imdavo šventų medžių šakas (kiekvienam dievui vis kitokias) ir klodavo ant gyvulio nugaros, paskui apliedavo šventu vandeniu. Jei gyvulys sudrebėdavo arba būdavo neramus, vadinasi, jis dievams priimtinas, o jei nesujudėdavo – laikydavo netinkamu aukoti. Tai vykdavo XIX a., išlikti tik kai kurie tokių papročių fragmentai.

– *Protėvių kultas ar labiau gyvas per šeimos apeigas, ar ir per kalendorinį ciklą?*

– Protėvių paminėjimai dažniausiai vyksta vėlyvą rudęnį arba kartais žiemą. Tai priklauso nuo vietinės tradicijos.

Aišku, jie apima ir tam metui būdingus kalendorinius papročius. Vasarą protėviai nepagerbiama.

– *Kuo savitos udmurtų krikštytųjų vestuvių ir kitos apeigos?*

– Gimdymai dažniausiai vyksta pirtyse. Jas udmurtai nuo senų laikų turėjo kaip ir kitos finougrų tautos (suomių sauna). Mūsų pirtis vadinama *munčo*, tai svarbi tradicijos dalis. Po vaiko gimimo praėjus neribotam laikui (kai kūdikis sutvirtėja) atliekamas gimimo (*nuni šiuvan*; pažodžiui – vaiko vestuvės, šiuo atveju *šiuvan* suvoktinas kaip paprotys) ritualas. Tai šeimos rūpėsčio zona, bet dalyvauja ir bendruomenės nariai. Tai tarsi vaiko jungtuvės su šiuo pasauliu – jis įvedamas į kaimo sociumą, įteisinamas kaip žmogus. Šeimai atnešamos dovanos. Tai daro artimi ir tolimi gimnainiai, bet ne tik. Be įprastų vaikiškų daiktelių, žaislų, įteikiamos dovanos ir vaiko motinai, apskritai šeimai, įprasta duoti daug pinigų. Pagal dovanų kiekį ir vertę gimtuvės (krikštynos) gali lygintis su vestuvėmis. Vaikas iškart aprūpinamas viskuo, ko prireiks gyvenime. Be abejo, šeimos lėšomis surengiama tokia pat iškilni ir gausi puota. Šių papročių dalis – šokiai. Svarbus pagyvenusių moterų – gimnainių šokis. Jos paprastai šoka ratu, beje, judama prieš laikrodžio rodyklę. Toks judėjimas į kairę pusę laikomas ginančiuoju, apsauginiu. Jei šokant judama pagal laikrodžio rodyklę (sakoma – šokti pagal Saulės riedėjimą), tai šokis susijęs su kalendorinio vyksmo papročiais, su vaisingumo magija.

„Vaiko vestuvėse“ moterys šoka nebūdingai, jei pažvelgsime į šokių visumą. Jų judesiai galėtų būti priimtinesni vyrams, jos net šokčioja, atlieka prisėdimus ir apskritai elgiasi labai įžūliai. Šokyje atvirai rodomi erotikos elementai – pagyvenusios, gerbiamos moterys užsitraukia aukštyn sijonus, dažnai priekyje virvutėmis prisiriša falinius simbolius – morką, agurką, prijuostės užrišimo juosteles laiko taip, kad nekyla abejonių, ką jos simbolizuoja... Matyt, tai susiję su tuo, kad seniau įsivaizduodavo, jog per šokį maginiu būdu įmanoma atgaivinti galią ir gebėjimą gimdyti vaikus. Manyta, kad gimus vaikui tai prarandama, todėl pasitelkus magiją būtina atgaivinti. Moterų vaisingumas taip esą vėl atgaivinamas, nors pati kūdikio motina su jomis nešoka; dažniausiai nei ji, nei kūdikis tarp žmonių nepasirodo, nes tikima, kad juos gali nužiūrėti piktomis akimis. Jie tebėra trapūs – pereinamojo būvio, kol bus atlikti apsaugantys ritualai.

Kai šokančios moterys įsisiaučia, įgyja puikią dvasinę būseną, į rato centrą jos ištempia vaiko tėvą ir priverčia jį šokti. Šokant stengiamasi jam numauti kelnes (todėl iš anksto jos susiveržiamos viela), jei pavyksta – net bandoma jį išrengti iki nuogumo. Tokiu būdu norima atgaivinti ir vyriškąsias tėvo galias turėti daugiau vaikų. Šis paprotys atliekamas iki šiol, bet jau virto siauro giminės rato pasilinksmimui, pramoga.

– *Kodėl udmurtų vaikų sutiktuvėse tokios aktyvios, net aršios pagyvenusių moterys?*

– Papročiuose daugelį svarbiausių funkcijų atlieka pagyvenę arba senyvi žmonės. Pagyvenusioms moterims šokti jau galima, nes jos yra peržengusios vaikų gimdymo amžiaus ribą. Jų galiai gimdyti vaikus jau niekas nebegresia, todėl šokdamos jos pirmiausia atkuria vaikų pagimdžiusios moters gebėjimus. Šokantis žmogus pažeidžiamesnis – kai kitiems tai patinka, burtininkai jį gali lengvai nužiūrėti. Udmurtų vestuvėse jaunoji irgi nešoka, nes tai gali būti pavojinga – už ją šoka kiti.

– *Ką reiškia etnonimas „udmurtas“?*

– Iki šiol nėra iki galo nustatyta šio žodžio kilmė. *Udmurtas* susideda iš dviejų komponentų: *ud* ir *murt*. *Murt* paaiškinti nesunku – reiškia žmogų. Tai iranėniškos kilmės žodis, vadinasi, susijęs su indoeuropietiškomis kalbomis. Hindi šis žodis irgi reiškia žmogų – *murthi*. Anglų kalboje šaknis irgi išlieka – *mortal* (mirtingasis). Dėl pirmojo žodžio sando *ud* kalbininkai jau ir galvas apsilaužę begalvodami. Egzistuoja trys versijos. Pirmą – manoma, kad *ud* susijęs su Viatkos pavadinimu (*viat* – *ud*). Bet daugelis kalbininkų šią nuomonę ginčija, nes abejotina, ar galėjo būti tokia ryški garsų kaita. Antra – nemaža kalbos tyrėjų mano, kad *ud* susijęs su sena šaknimi, kuri skambėjo kaip *ut* ir reiškė pievą. Udmurtai – pievų žmonės? Tai ne tik žmonės, gyvenantys pievose, bet ir pievų pusės gyventojai. Tai istorinis kairiojo Volgos kranto pavadinimas. Mariai šį darinį irgi išsaugojo, tai padeda jų etninei savivokai, nes tie, kurie gyvena kairiajame krante, yra pievų mariai, o tie, kurie dešiniajame – kalnų mariai. Trečioji versija kelia prielaidas, kad etnonimas *udmurtai* buvo perimtas iš indoiranėnų, skitų, sarmatų – tai paribio arba nuošalės žmonės. Dauguma tyrėjų linksta prie antrosios versijos.

Mano mylimasis neveda Jūsų mylimosios

Net nesiperša. Net nežada. O gaila. Žiūri veršelio, ne, vis dėlto jaučio, ir gerokai įmitusio, akimis, visą vylių sutelkęs, veizolus išsproginęs, šnopoja aistringai ir taip pagaviai, kad jau bet kuri moteris tokios atakos neišturėtų. Pirmoji plano dalis įvykinta visai be pastangų. Mūsų mylimųjų keliai, ne kartą užkloję vienas kitą komandiruočių į šiltus kraštus (tobulinti profesinės veiklos) metu, dar labiau glusteli. Netikėtai pagimdau keršto planą: o kodėl ir mudviem su profesoriumi neužsikloti, kaip yra dainavęs vienas žinomas poetas, tuo pačiu keliu? Juk žinai, kaip būna! (Profesorius nieko nenori žinoti.)

Sunkiausia – nepatikėsit! – mylinčiam vyrui įrodyti, kas kiekvienam prašalaičiui akis badyte: neištikima, su kitu, apgaudinėja, žodžiu, kabina makaronus. Ir kuo tų makaronų tirščiau, tuo meilesnis apdumtojo žvilgsnis. Nutariau tas miglas, t. y. makaronus, prasklaidyti ir žūtbut nelaimėliui įrodyti, koks jis nelaimingas. Kur tau! Jo mylimoji esanti laisva, bohemiška, šelmiška, nenuspėjama, valiūkiška, išdykusi, jaunatviška *et cetera...* ir aš jai pavydinti, norinti apšmeižti, nuplėšti šydą, kurio visai nesą, nes jo mylimoji viliojanti, gundanti, traukianti, bet nė jokiame vyrui nepasiekiamai, tai ką jau čia kalbėti apie mano mylimąjį, toks esą tik galys apie gardų kašnelį pasvajoti. Na, jei ir parodanti keliaraištį, tai tik tam, kad dar labiau įkaitintų jo jauną eržišką kraują. Jo mylimajai patinka gerokai santūresni, ramesni, rambesni, gyvenimo matę, kitados bohemos lankas išbraidę vyrai, alsuojantys meile išminčiai ir tėvynei. Ji mokanti vertinti žilą plauką, jai patinkanti ir žila barzda, tad į kokius piemenis jo niekada neiškeisianti.

Žila barzda, prisipažinsiu, patinka ir man. Gal dėl jos ir kyla tas širšalas. Tad kuo įtaigiau turiu atskleisti tos moters klastą. Pradedu nuo kito galo. Dabar jau išminties mylėtojas suklūsta. Mano mylimasis, sakau, žada vesti Jūsų mylimąją. Nors ji ir bohemiška, ir valiūkiška, ir jaunatviška, bet metai bėga, moterys nemėgsta bergždumo, joms būtini apčiuopiami meilės rezultatai, filosofija – vyrų reikalas, o mes, moterys, mylime konkretybę... Argumentas svarus. Trinu delnus. Turiu patirties, kaip pinti intrigas. Išminčiai apskritai negalvoja apie kitų, ypač pėstininkų, ėjimus. Kažkodėl jie įsivaizduoja, kad per gyvenimą eina tik karaliai ir rikiai, na, kartais dar koks raitelis prašuoliuoja, bet tai jau sunkiai sutelpa išminties knygoje.

Mano pėstininkas pakerta karaliaus pasitikėjimą visažinyste. Neklystamumu. Mylimoji slysta iš išminties rankų. Ji elgiasi neišmintingai! – sušunka galvą pametęs filosofas. Bet ji ir nėra išmintinga, – apsimetu rimta, o širdį kutena atgimstanti viltis. Valiūkiška, šelmiška, išdykusi, jaunatviška, – kartoju jo žodžius, bet – neišmintinga. Kaip ir mano mylimasis. Turiu prisipažinti, kad šitai negalvoju. Mano mylimasis verslus, apsukrus, gudrus, gyvybingas, aistringas, bet ne nutrūktgalvis. Pastebiu savo psichologinio mąstymo nesklaidumą: tokie verslūs ir gudrūs niekada neveda šelmiškų ir bohemiškų, nenuspėjamų ir raganiškai žavių. Vienas kitą užkloję keliai jiems nieko nereikia arba – neilgam. Bet filosofijos profesorius, jau įtikėjęs mano išvalga, užsi-dega. Man jo pagailsta. Dabar pats metas būtų mesti burtą: štai aš, ta ištikimoji, protingoji, išmintinga ir rimta, tad imkite mane ir skaitykite. Bet rimtas ir protingas knygas profesorius jau perskaitė, moteris – irgi. Neįdomi. Nešelmiška. Nevilioja. Nenusiminkit, – sakau, – neima jis jos. Kas ko neima? – valosi aprasojusius akinius išminties mylėtojas. Mano mylimasis Jūsų mylimosios... neima. Net nesiperša. Net nežada. Pajuokavau.

O gaila. Turėjau vilties.

REGIJA RAGAITĖ

Kaip pakliūva režimu

Moderniuose magnetofonuose, kai į kasečių madą tik netvirtai kėsinosi kompaktinės plokštelės, buvo magiškas mygtukas, kuris vienu paspaudimu sujaukdavo muzikos kūrėjų pasirinktą tvarką ir kompaktas būdavo grojamas pramaišiu, nesilaikant nustatytos „antras eina po pirmo, o septintas prieš aštuntą“ tvarkos. Tas magiškas mygtukas pavadinimu *random* (angl. „kaip pakliūva“) muzikos klausymui suteikė bemaž tiek pat magijos, kiek šiam menui atriekė radijo imtuvų populiacijos sprogimas kažkada XX amžiuje.

Priešingai nei radijas, pasirinkimas *kaip pakliūva* suteikė klausytojui tam tikrą draudimo polisą – nebebuvo galimybės išgirsti „prastą“ kūrinių, nes visos kompozicijos jau prieš tai buvo patikrintos kritinio proto ar išgyventos įtampų ar atoslūgių laikotarpiais, tapusios savaip brangios. Pasirinkęs ne įprastą, o *random* metodą, klausytojas prarado dievišką galią nuspėti, laukti ir žinoti, kas bus toliau. Kartu išliko netikėtumo efektas, kai iš naujo, o galbūt tiesiog kitokiame kontekste galėjai išgirsti jau žinomą, tačiau „negirdėtą“ kūrinių.

Atsitiktinumo vaidmuo atitinkamai padidėjo augant laikmenų talpai. Kaip antai MP3 viename diske prisimindavo nebe 12, o 80 dainų, tokiu būdu *kaip pakliūva* pasaulis buvo išplėstas nuo kambario iki viso rajono. Nemačiomis vaikščiodamas po savo muzikos džiu-gles galėjai pasijusti kaip į gimtąjį miestą grįžęs po karo: pažįstama gatvė pakeitė vingį, anas va namas nugriautas, bažnyčios stogas pakeistas, atrodo, jau seniai nebeliko to kiosko...

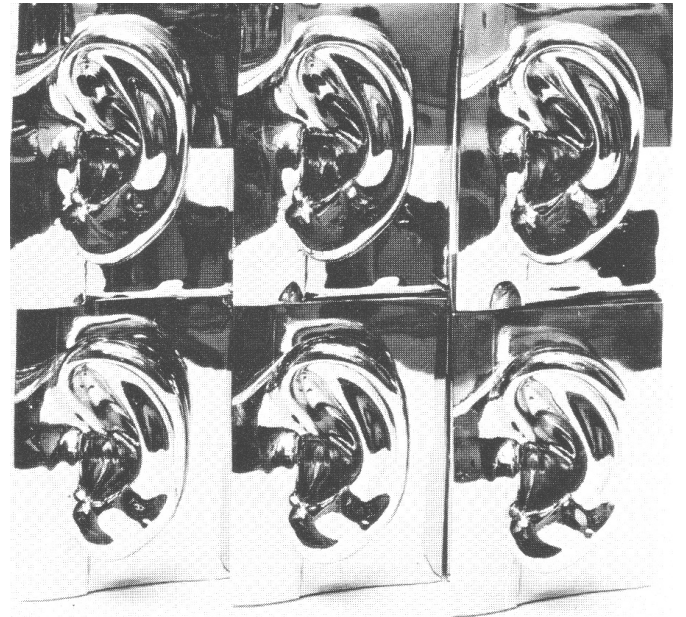
Dar keleri metai ir rinkoje atsirado grotuvų, savo metalo pluoštuose įkalinusių po 5000, o vėliau 10 000 ar dar daugiau kūrinių. Ir vėl, tarsi sekdami iš praeties atklydusia mada, gamintojai paliko *kaip pakliūva* pasirinkimą. Žinoma, su draudimo polisū. Tik dabar klaidžiojai ne po Fabijoniškes, o po visą pasaulį, visą nuolat besiplečiantį kosmosą.

Su šiuo kosmosu kišenėje vaikštai gatvėmis ir važiuoji troleibusu. Tomis akimirkomis, kai nežinai, kokios muzikos norėtum pasiklausyti, ar nesupranti, kokie garsai ir harmoningos jų sekos galėtų įprasminti tavo dabartinę būtį, nevalingai, it vaikas nebežinodamas, kurį saldainį iš maišo saldumynų griebti, užsimerki. Tiki, kad tikrai ištrauksi patį skaniausią, jei tik trauksi nežiūrėdamas. Esi ramus, žinai, kad krepšyje vien tik saldumynai, kremtiesi, nes nežinai, ar šiuo metu pie-niškas šokoladas, suvilgęs gomurį, pakels tave virš grindinio, ar, priešingai, tavo būseną nejučiomis įklimps į pusnį ir negalėsi pajudėti. Spaudi *kaip pakliūva*.

Pirmosios natos ir nerimas virsta susijaudinimu, pajunti tam tikrą pergalės skonį. Atrodo, kad grotuvas, įgavęs kažkokių magiškų galių, nustatė tavo psichologinę būseną ir konkrečiai situacijai akimirksniu sukūrė „tinkamiausią“ grojaraštį, taip taikliai, taip magiškai taikliai nuklojantį visą kūną, kad padengtų jo mirtingumą. Su pirmuoju kūriniu atkeliavusi nuostaba pasiduoda ekstazei vos išgirdus antrojo akordus. Šią gyvenimo akimirką neabejodamas laikai dėsinaga, pranašiška ir dvasiškai turtinga. Juk tu nieko nesirinkai. Ta-

vo protas nedavė jokie įsakymo. Tu nepriėmei jokio sprendimo. Tu ėjai kaip pakliūva.

Galbūt tik tada dialogas su muzika primena tuos keistus epizodus filmuose, kai vyras su pirmą kartą sutikta moterimi ant suoliuko prakalba visą naktį, nors vienas kito nepažįsta. Momentus, kai aktoriai meistriškai pasakoja apie „tą žmogų“, „tą ryšį“. Tiesiog klausaisi. Nebesvarbu autorystė, pamiršti paspausti tą mielą, bet kartu ir skausmingą „įrašinėjimo“ mygtuką, pažiūrėti, kas atlieka, koks tai kūrinys, ir, kokia palaima, neužduodi sau kvailo klausimo, kodėl tu jo nežinojai anksčiau.

Tomio Miki. Ausys (detalė). 1968

Ne. *Kaip pakliūva* suteikia teisę elgtis kaip pakliūva. Neįrašinėti. Patirti, kaip vienu mygtuko paspaudimu susisieki su Džiaugsmo, Ekstazės ir Palaimos valdomu muzikos Olimpu. Galbūt tik tuomet iš tiesų prisimeni kūrinių. Net jei negalėtum paniūniuoti melodijos. Tačiau kada nors, vėl visai netikėtai, vos patekęs į garsų aklagatvį, pajusi tos palaimos, džiaugsmo ir ekstazės pėdsakus savyje. Net negalėsi jų įvardinti. Ir tik dėl to, kad tuo momentu nesistengei jų išsaugoti, o leidai kūriniui tave perkošti.

Galbūt tik tada tai bus tikras prisiminimas. Tuo mygtuku juk įmanoma panaikinti visus lūkesčius, bet kokį tikėjimą, bet kokio žanro laukimą. Ne visuomet planetos išsidėstys taip, kad muzikinis grotuvas tiksliai išpės tavo slaptus troškumus. Jei ne šiandien, tai rytoj. Bet tik tuomet, kai išdrįsi eiti prisimerkęs. Šiek tiek plano. Šiek tiek žaismės. Šiek tiek to atsitiktinumo. Šiek tiek *kaip pakliūva*.

Girdime tik tada, kai neprisimename, kad girdėjome. Bet žinome, kad klausėmės... Tik prabėgus kelioms bevaisėms darbo dienoms, bespalvėms naktims, net metams, ima ir kyla tarsi purlai verdančiame vandenyje vienas vaizdinys po kito. Be tvarkos. Bendros idėjos. Kol vėl, tarsi išjungus ugnį, pamažu nurimsta. Štai ir vėl, netikėtai tą vasaros dieną, tada, kai konspektavau Gudonį, rakinant namų duris, begalybę kartų...

JUSTAS ROŽENAS

Redaktorė: Jūratė Visockaitė.
Kalbos redaktorė: Audrė Kubiliūtė.
Maketas: Zita Remeikienė.
Paveldas: Juozas Šorys.
Direktorius: Zydruanas Drungilas.
Finansininkė: Danuta Churtasenko.

Savaitraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“.
ISSN 1392-7760. 3 spaudos lankai.

Indeksas 0109. Tiražas 1630 egz.
Redakcijos adresas: Mėsinių g. 4,
01133 Vilnius. Telefonas: 261 37 70.

Elektroninis paštas: satenai@takas.lt;
juratevisockaite@gmail.com.
www.culture.lt/satenai; www.satenai.lt.

Spausdino UAB „Ukmergės spaustuė“.
Vasario 16-osios g. 31, 20131 Ukmergė.

„Šiaurės Atėnų“ remia:
Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas (2 lankus).

Redakcijos ir autorių nuomonės
nebūtinai sutampa.

VšĮ „Šiaurės Atėnų fondo“ sąskaita
AB banke „Swedbank“ (kodas 73000)
LT36 7300 0100 0000 7071.

